

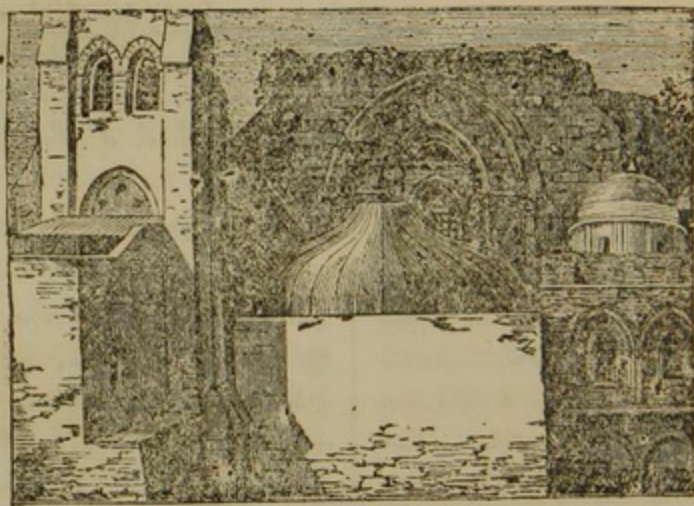

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

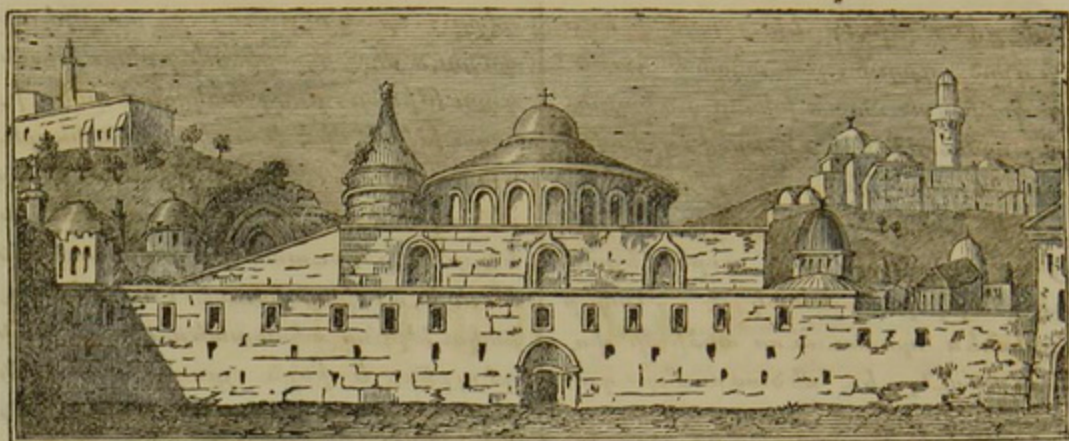
ԼՕԳԵՅԻՆ, ԲՆԵՍԻՐԵԿԸՆ, ԳԻՐԳԻՏԵԿԸՆ
ԵՒ ՔԼԱՆՔԵԿԸՆ

ՀԻՆԳԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ
ՇՐՋԱՆ ՄԻՒԼՄԵԼՅՈՅ

ՅԵՐՈՒՍԱԼԻՄ
Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՄՐԲՈՑ ՅԱԿՈՎԱԵԱՆՑ
1870

ՀԻՆԴԵՐՈՐԴՆԵՐ
ԹԻՒ 11.

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ՆՈՅԵՄԲԵՐ 30.
1870.

Ա.Զ.Գ.Ա.ՅԻՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԽՂՃԻ ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆ (*)

Արդ ըսինք որ անցեալը մօտ
նանք ու ներկայն քննենք. ինչ է ներ-
կայն, կալուածական խնդիրը, որ նա-
խապատճառ կը համարի կոտակի մի
պատրուակաւ յուզուած անպատեհ
հետեւութեանց : Այս սոյն խնդիրը
թէպէտ վեց տարի է ՚ի վեր սկսեալ
էր, բայց երեք տարի կայ որ վեճերու
ենթարկուելով, յայտնի կերպով որո-
շուեցաւ սուրբ Աթոռոյս արդար ի-
րաւունքն ըլլալը . որ կրկին անգամ
տէր եղաւ իւր սեպհական կալուա-
ծոյ, զոհելով նորա իբր երեսուն
տարուան արդիւնքը, սնոր համար
միայն՝ որպէս զի շահասէր ոգին չը-

վիրաւորի, ապագային մէջ նոյն կա-
լուածոց ապահովութիւնը չմնասուի
կրկին անգամ : Բայց փոխանակ շա-
հասիրութեան ոգին երախտապար-
տութիւն ցոյց տալու, դարձեալ կը
ջանայ նոյն խնդիրը յուզելու անուշ-
ղակի կերպերով, ըստ որում գիտէ
նա անշուշտ որ Արշալուսոյ պատուա-
ժան խմբագրին ըսածին պէս՝ լուսա-
ւորեալ դարուս մէջ բռնութիւն մի
երբէք չէ կարող ՚ի դորձ դրուիլ : Սոյն
խմբագիրը եթէ աւագ և անաչառ
աչօք գիտելու ըլլար աշխարհիս մէջ
բռնութեան ըրած ամենօրուան զը-
հերը, մինչեւ անգամ իւր աչից ա-
ռաջը գործուածները, այսպիսի տը-
ղայական վճիռ մի չպիտի արձակէր :

(*) Շարունակութիւնը տես թիւ 10.

Իսկ բռնութիւնը եթէ յայտնի եւս
 ՚ի գործ չգրուի, բաւական է հասա-
 րակութեան ազատ խիղճը բռնաբա-
 րել զանազան երկիրներով, գաղտնի
 վնասներով: Սիւնի բռնութիւնն չէ՞ սա-
 հետեւեալ դէպքը որ քաղաքականա-
 ցեալ աշխարհիս մէջ գործուեցաւ
 դեռ երկար ժամանակ չէ: Վողեր
 կը մտնեն պատուաւոր անձի մի վա-
 ճառատունը եւ մեծագումար դը-
 րամ կը վերցընեն, անոնց գլխաւորը
 կը մատնուի նոյն վաճառականին մէկ
 սպասաւորին ձեռքը եւ կը բանտար-
 կուի: Բանտին մէջ կը սպառնայ նա
 որ անկէ դուրս ելնելուն առաջին
 գործն ըլլայ զինքը մատնողը սպաննելը:
 Բիչ ժամանակէն բռնաւոր ձեռք մի,
 թշնամի նոյն վաճառականին, իւր ազ-
 դեցութեամբ կը յաջողէ ազատել
 գողը երաշխաւորութեան միջոցով,
 նա դուրս ելնելուն իւր սպառնալի-
 քը կը փութայ ՚ի գործ դնել սպան-
 նելով զինքը մատնողը, եւ կը փախչի
 քաղաքէն: Ազգիպտական կառավարու-
 թիւնը յարգաբովութենէ ստիպեալ ա-
 մեն ջանք եւ խուզարկութիւն ՚ի գործ
 կը դնէ եւ Պօլսոյ մէջ փախստական
 գողը բռնուելով Ազգիպտոս կը բեր-
 ուի, ուր բանտարկեալ կը մնայ հի-
 մայ, եւ այս անգամ իւր սպառնալիք-
 ները զինքը երաշխաւորութեամբ հա-
 նել տուողին դէմ է, եւ ասկէ կ'իմա-
 ցուի որ գողութեան գրգռողն ալ
 նա է, որու ձեռքն ուղած է անուղ-
 ղակի կերպով վնասել պատուաւոր
 վաճառականին, ըստ որում չուղէր
 նա բռնաւորական գործերու աչք
 խփել, այլ իւր ազատ խղճին հետե-
 ւելով կը դատապարտէ ամեն ինչ որ
 արդարութեան եւ ազգային իրաւանց
 դէմ է: Իմացած է արդեօք այս բռն-
 նութեան եւ բարբարոսութեան դէպ-
 քը Արշալուսոյ՝ պատուարժան խմբա-

գիրը, որ կ'ուրանայ լուսաւորեալ
 դարուս մէջ այսօրինակ բռնութեան
 գոյութիւնը. բայց սակայն եղածը ի-
 բողութիւն մի է եւ արեգական ներքեւ
 գործուեցաւ: Իսկ չ՝ վաճառականը
 մեծագումար դրամը գողցունելէն
 ետքը՝ իւր հաւատարիմ սպասաւորին
 կեանքն ալ վրայ տուաւ: Վողը հաս-
 րակութիւնը ականատես վկայ է սոյն
 դէպքին, եւ ինչո՞ւ չքողոքէր, վասն
 զի գերի է իւր խիղճը բռնութեան
 ձեռքը: Այս օրինակ է ահա այն բա-
 րոյական բռնութիւնը որ ծանրացած
 կը կենայ բովանդակ հասարակութեան
 մի ազատ խղճին վրայ, եւ այս է պատ-
 ճառը որ չկրնար նա բողոքել արդա-
 րութեան ատենին: Այլ տեսնէք սիրելի
 ընթերցողք, որ շատ անգամ նոյն իսկ
 խմբագիր մի եւս՝ որքան ալ ազատա-
 սէր ըլլայ, կը հարկադրի իւր ներքին
 ձայնը լռեցընել, ու յայտնի պարա-
 գաներ մէջ բերած եւ արիւնհահեղ եւ
 ղեռներ պատմած ժամանակ եղեռնա-
 գործին անունը վարագուրել: Ուր որ
 շահ եւ իրաւունք մի կայ, անոր սի-
 րոյն որ եւ իցէ անհատ մի կը պարտա-
 ւորի բարոյապէս զոհողութիւններ
 բնել:

Ազգիպտոսի եւ Աղէքսանդրիոյ ժո-
 ղովութիւնը այսօրուայ օրս իւր բարձր
 դիրքովը ընդհանուր ազգիս մէկ ըն-
 տիր մասը կը կազմէ, ազատ է նա իւր
 կրօնին մէջ, ազատ է նա իւր բարոյ-
 ական ընթացքին մէջ, բայց ազատ
 չէ իւր խղճմտանացը մէջ: Ո՛հ, դառն
 է մեզ դիմակներ վար առնել, որոնց
 ներքեւ ծածկուած կը կենան Անտիո-
 քոսներ եւ Հելիոպոլիսներ, մեր գրիչը
 համարձակիր զանոնք բննել, բայց
 ազգային պատմութիւնը անշուշտ
 չպիտի թողու զանոնք մոռացութեան
 փուշոյն տակ, երբ բռնութիւնը տե-
 ղի տալու ըլլայ, խիղճն ալ իւր ազա-

տուութիւնը կը գտնէ, խորհելու ազա-
տութիւնն ալ անոր աջակցելով՝ ազ-
գային պատմութիւնը իւր գործը կը
ընացնէ։ Այն ժամանակ, սի, այս
այն ժամանակ Ագիպտական հասա-
րակութիւնն ալ արձագանգ կ'ըլլայ
սուրբ Աթուոյս արդարութեան ձայ-
նին, նա իւր խղճին ազատութիւնը
և սա իւր հողային սեփականութիւնը
և իւր իրաւունքը ամբողջապէս ձեռք
կը բերէ, և այն ժամանակ ասպագայն
եւս կ'ապահովի։

Սոյն եգիպտական խնդիրը իբրու-
օրինակ մէջ բերելով և անոր վրայ
բարեսէր ընթերցողաց խոհական ու-
շադրութիւնը հրաւիրելով, որ միայն
կրնայ մեր երկիրը ամբողջութե-
անցած մասերը ինքը մտք իմանալ,
մենք դառնանք կրկին մեր բուն ճառին։
Այս օրինակ պարագաներու մէջ որ-
քան որ մարդկային խիղճը ազատ չէ
կ'ըսենք, պէտք է իմանամք՝ որ անիկայ
ինչպէս որ պէտք է չյարգուիր և ոչ
թէ գերի է, վասն զի ինչպէս մարդ-
կային իմացականութիւնը՝ սոյնպէս և
խիղճը և ոչ դաւանաբնութեան ա-
տեանը յաջողեցաւ երբեք չըթայել։
Թէ խիղճը և թէ միտքը անընկճելի
զօրութիւններ են, հաւորս մի չէ ե-
ղած երբեք որ անոնց վրայ ցանց մի
նետէ, անոնք իրենց ուժով միշտ կը
զօրանան և ոչ մի մարդկային զօրութե-
գլուխ կը ծռեն, կարեւորն այն է մի-
այն որ ներքին իրողութիւնն արտա-
քին ըլլայ, որ խիղճը կարող ըլլայ իւր
բոլոր ուժը ցոյց տալ բռնութեան
դէմ, սակայն կարելի չէ որ այս ըսածս
լինի, քանի որ նա ընկերական յարա-
բերութեանց օրինացը տակ է, քանի
որ մարդս իւր տկարութեամբը ա-
ւելի իւր անձնական շահուն կը հե-
տեւի քան թէ ազատ խղճին։

Սոյն խնդիրս ներկայ լուսաւոր-

եալ ազատ դարուս նկատմամբ հին-
ցած խնդիր չհամարուի, մտածենք
անգամ մի թէ հոգւոյ և մտաց ազա-
տութեան համար ինչ երաշխաւորու-
թիւններ ունինք, զոր իւրաքանչիւր
անհատ կը պարտաւորի պահանջել,
ասիկայ առնունք մեր քննութեան
նիւթ։

Խղճի ազատութեան պատմութիւն
ընել չեմ ուզեր, սիրելի ընթերցողք,
այլ համառօտիւ մի կ'ուզեմ դարուց
ընթանին մէջ անոր բրած ուղեւորու-
թիւնը ցոյց տալ, պիտի ճանչնաք ա-
նոր անցած տեղերը՝ այն թափուած
արեան նշաններէն, որ առաւել իւր
արիւնն էին քան թէ ուրիշին։

Սոսնեք նախ հին աշխարհին մէջ,
Յունաստանի, ուր տեղ աւելի կը
փայլէր ազատութիւնը, որով շատե-
րուն միտքն ու սիրտը հիացուցած ու
զմայլեցուցած է, ես անոր աւերակ
ներուն վրայ աւելի կը սքանչանամ՝
հոն տեսնելով աւելի արհեստական
ճարտարութեան ոգի մի։ Չեմ ուրա-
նոր նաեւ որ ազատութիւնն ալ հոն
ինքզինքը ցոյց տուաւ, բայց անկա-
տար կերպով մի։ Չմոռնանք որ այն
ռամկապետական իշխանութեան փայ-
լուն դարերն ալ դարձեալ գերութե-
վրայ հիմնարկեալ էին, չմոռնանք որ
մարդկային իրաւունքը հոն ալ չձանչ-
ցուեցաւ, ինչու համար, վասն զի խղ-
ճի իրաւունքը նուիրագործուած չէր
հոն։ Այլ Յունաստանի և ոչ Հռով-
մայու, այն գեղեցիկ հասարակապե-
տութեանց մէջ գոյութիւն չունէր այս
իրաւունքը՝ որ առաջին է քան զամեն
իրաւունքները։ Հոն ժողովուրդը կը
պարտաւորէր տէրութեան պաշտա-
մունքին հետեւել, և ոչ որ ազատ էր
հայրենեաց չաստուածներէն զատ ու-
րիշ էակներու պաշտօն տանիլ, ապա-
թէ ոչ՝ կ'աքսորուէր։ Սակայն կը տես-

նենք դարձեալ որ նոյն իսկ կռապաշտութեան ծոցին մէջ զարմանալի ցոյցեր պատահած ունին, խղճի ազատութեան մեծ դիւցազուններ երեւցած են, որոնց մէջ կայ բանաստեղծ մի և փիլիսոփայ մի: Բանաստեղծն է Սոփոկլէսը, որ համբաւաւոր է իւր Ալքիլոնէ անուն սքանչելի եղերերգութեամբ: Անտիկոնէ է ազատ խիղճը. ինչէ եղերերգութեան նիւթը: Թէպէի թագաւորը հրովարտակաւ մի կ'արգիլէ մահուան պատժով՝ որ Սոլինիկէին թաղուէն չտան: Արդ նոյն իսկ հնութեան դարուն նկատմամբ՝ այս արգելքը սաստիկ կը վիրաւորէր ժողովրդեան կրօնական խիղճը: Անտիկոնէ միայն բողոքէր բաւական չհամարիր, իւր իրաւունքը ցաւոց եւ մահուան մէջ կը հաստատէ: Անոր վրայ կը տեսնուի՝ եթէ ուշադրութեամբ դիտելու ըլլամք, Յունաստանի տեսլական անձնաւորութիւն մի, նա ոչ թէ ճգնադպեաց Արեւելքին դուստրն է, այլ Հելլենաց քաղցր կլիմային աղջիկը, որ իւր հարսնութեան քողին վրայ ցաւ կը յայտնէ, և իւր արեւուն ժպիտներուն վրայ կը վշտանայ. բայց իւր անձն ալ կը զոհէ անոր՝ զոր իրեն պարտաւորութիւն կը համարի:

Սոփոկլէսը անգամ մի և ըսէր ինձ՝ թէ անոր խօսեցածը մարդկային խղճին համար չէ. որուն սահետագայ մի քանի խօսքերը բաւական կը համարիմ մէջ բերել:

«Վիտէիր դուն, ըսաց թագաւորը Անտիկոնէին, իմ հրատարակած արգելքս:

«— Վիտէի, անոր խօսքը բաւական տարածուած էր:

«— Այսու ամենայնիւ դո՛ւ համարձակեցար այն օրէնքներն աւրել:

«— Այս օրէնքները ոչ Արամազդի և ոչ արդարութիւնն ինձ յայտնած

«են. եւ չէի կարծեր որ քեզի պէս մահականացուի մի հրովարտակը բաւական ցոյժ ունեցած ըլլայ՝ մինչեւ հանգիւր օրէնքները դերագանցելու, որ Աստուծոյ անմահ գործն է: Այս հանգիւր օրէնքները ոչ այսօրեայ և ոչ երեկուայ են, միշտ կենդանի են, ոչ մէկը դիտէ անոնց սկիզբը: Արդ, մարդոյ մի սպառնալիքէն վախնալով զանոնք մոռնալ և աստուածոց վրէժխնդրութեան հանդիպել մի թէ պարտաւոր էի ես: Այս գիտէի որ մահ կը սպասէ ինձ:»

Նոյն իսկ ինքը մեծ փիլիսոփայն այն քաջասիրտն ու համեստ դիւցազնը, Սոկրատէս, որ առաջին անգամ արտասանեց ոչ կարէմք (*non possumus*), երբ իւր հաւատքը ուրանալ տալ կ'ուզէին, պատասխանեց. «Այլ է հնազանդիլ աստուածոց քան թէ մարդոց:»

Այսու ամենայնիւ այս սքանչելի երեւոյթները հին դարուց մթնոլորտին մէջ մէտէորաներ էին: Պղատոն Սոկրատայ աշակերտը չճանաչեց եւ չպատուեց խղճի ազատութիւնը, այն հասարակապետութեան ժամանակին մէջ չճանչեց անոր իրաւունքը, և ինչպէս որ բանաստեղծութիւնը ծաղկապտակ բերաւ մոռեց իւր քաղաքին սահմաններուն մէջ, նոյնը չորաւ նաև խղճի ազատութեան համար, նա է օրէնք դնողը թէ՛ տէրութեան կրօնական օրէնքները աւրողը եթէ օտարական է՝ արտօրուի, ճակտին ու ձեռքերուն վրայ նշան դրոշմելով. իսկ եթէ քաղաքացի է՝ սպաննուի: Ահաւասիկ խղճի ազատութիւնն ինչ մոռք կ'իմանայր նա:

Հռոմայու մէջ ալ Արիկերոն Պղատոնէն տարբեր չէր մտածէր այս կէտին վրայ: Այս իւր Վուսքուլում գիւղին մէջ նստած ժամանակ չաստուածոց վրայօր զարմանալի ազատութիւն

կը խօսէր, երկու հաւահմայ (Ֆալճը) կ'ըսէր, չեն կրնար չծիծաղիլ՝ երբ իւրարու կը հանդիպին. սակայն ինքը երբ սրբազան հաւերուն գիմաց երկրպագութեան կը խոնարհէր՝ երբէք ծիծաղ չէր դար իրեն : Աստի յայտնի է որ հին ժամանակին մէջ խղճի իրաւունքը գոյութիւն չէ ունեցած : Եւ յետոյ ինչպէս եղաւ որ անիկայ աշխարհիս տիրեց, ասոր պատճառ ես փրկութիւն ապահովեմ, որ վախճան տուաւ խղճի վրայ բռնացած իշխանութեան : () ր մի աշխարհիս մէկ մթին կողմը, միա հեծան տէրութեան կողմէ գատաւոր կարգուած իշխան մի գատաստանա կան աթոռը բազմած էր, և իւր առջեւը կայներ էր օտարական ամբաստանեալ մի, որ կ'ըսէր անոր, « Թա գաւոր եմ ես : — Թագաւոր ես, ո՞ր է քու թագդ, ո՞ր է քու զօրքերդ, դու և ոչ ինչդ՝ աշակերտներդ հետդ ունիս : — Իմ թագաւորութիւնս այս աշխարհէս չէ : » Եւ խօսքէս ծագեցաւ հոգւոյ ազատութիւնը, վասն զի այս խօսքս անոնց առաջը այնպիսի երկիր մի բացաւ, որոյ վրայ աշխարհի պետութիւն մի իշխանութիւն չունի բնաւ : Երկէ սկիզբն կ'առնու ճշմարտութեան բարոյական թագաւորութիւնը, որու ծիրանին արեամբ ներկեցաւ և պսակը փշեղէն էր, ըստ ուրում այն ամբաստանեալ աստուածային անձը անմիջապէս դատապարտուեցաւ, ու կախաղանի մի վերայ մեռաւ, այս կախաղանը երկու աշխարհիս սահմաններն որոշելու նպատեց, այն է Քրիստոսի խաչը, Վիտեմ ձեր միտքէն պիտի անցընէք հիմայ սա առարկութիւնը, և պիտի ըսէք թէ՛ չէ՛ որ յանուն այս խաչին այնքան հաւածանքներ եղան : Չէ՞ որ Եկեղեցին այս խաչը ձեռքը բռնած՝ այնքան ար-

իւններ թափեց դաւանաբնութեան դարերուն մէջ : Վիտեմ, և ձեր ըսելքէն աւելի կ'իմանամ ես : Այսին թէ գիտնալք որ եղած հաւածանքները յանուն իմ ըսած կախաղանիս չեն, այլ յանուն այն ոսկէղոծ խաչին Լիւտանդիանոսի, որ քրիստոնէութեան մէջ տէրութեան կրօնը կը նուիրա գործէ : Լիւտանդիանոսի խաչը այսպէս կ'ըսէր Եկեղեցւոյ. Եսով պիտի յաղթես դու : Եւ ես կ'ըսեմ անոր թէ՛ Վու ալ միշտ յաղթուած ես այս աղետալի նիդակակցութեամբս, միշտ յաղթուեցար՝ քանի որ զօրութիւն բանեցնել ուղեցիր. քու նիւթական յաղթանակներդ ուրիշ բան չէն՝ բայց եթէ ըրած բարոյական կորուստներդ :

Խղճի ազատութիւնը ծնող այն մեծ յեղափոխութեան հեղինակը ըսած է սա խօսքը. « Չէք գիտեր ինչ ոգւոյ տէր էք դուք, այն որ սուր կ'առնու ձեռքը՝ սրով ինկնի : » Եւ իրմէ ետքը աշակերտներու գունդ մի թողուց, որոնք անոր շաւիղը բռնեցին գացին : Խղճի ազատութիւնը այն ժամանակ աւելի կը յայտնուի, երբ տառապանաց և մահուան տագնապներու կը մատնուի մարդս, ըստ սրում այն միջոցին մարդկային միտքը անմահ և անյաղթելի կ'երեւի : Վուք որ միտքը լուծի տակ դնել կ'ուղէք, ինչպէս կրնաք յաղթանակել այնպիսի մարդոյ մի որ ամեն ինչ մինչև մահն աչքն առած է : Շատ շատ կրնաք զինքը ի կախաղան հանել կամ ի բոց մատնել, բայց եթէ անոր միտքը բռցէն աւելի դէպ ի երկինք բարձրա նալու ըլլայ, գիտցէք որ յաղթուեցաք : Եւ իսապէցելոյն աշակերտները երեք դար բոլոր՝ այս մեծ պատերազմն ունեցան խղճի ազատութեան և յաղթեցին : Եւ ոչ միայն զայն ի գործ դրին, այլ եւ իբրեւ սկզբունք

ընդունեցին և քարոզեցին : Վաղիկա-
յի նաւաւարը երբ իւր տիրոջը մա-
հուանէն և յօրութենէն ետքը դա-
տաստանի առջեւ քաջեցին բերին ,
Սոկրատի խօսքը կ'ըսէր նա միշտ , թէ՛
Լաւ է Լստուծոյ հնազանդել՝ քան
մարդոց (1) : Խղճի ազատութեան բոլոր
մեծութիւնը և վսեմութիւնը յայտ-
նելու համար պէտք էր բոլոր մարտի-
րոսաց և կրօնի զիւրացազանց խօսքերը
հոս մէջ բերէինք , որոնք իրենց արիւ-
նովը գրուած են : Լսուէս քրիստո-
նէութիւնը երեք դար իւր ամենա-
դառն տառապանքներուն մէջ մարդ-
կային մտաց և խղճին ազատութիւնը
հաստատեց , եւ առաջին անգամ
Հռոմայու Կեսարը սահմանի մի հան-
գիպեցաւ , ուր տեղ վախճան կ'առ-
նոյր իւր իշխանութիւնը , և այս սահ-
մանէն չկրցաւ անդին անցնիլ :

(Շարունակելէ :)

ՍՈՒՐԲ ՏԵՂԵԱՅ ԽՆԴԻՐԸ

Լհաւասիկ , ինչպէս խոստացանք
անցեալ ամսաթերթիս մէջ , կը փու-
թանք ուղղել նախորդ թուով մի Ս.
Տեղեացս խնդրոյն վրայ տրուած սխալ
տեղեկութիւնները , որոնք անստոյգ
աղբիւրներէ առնուած էին :

Լնցեալ օգոստոս ամսոյն 17 ին էր
հասաւ Սեծ . Սիւնիք էֆէնտին , և
անկէ առաջ եկած էր Վամասկոսէն
Վսեմ . Սէհմէտ Բէշիտ վաղի փաշայն
և Վաղղիոյ հիւպատոսն հրամանաւ
Վսեմ . Վեսպանին իբր ՚ի կողմանէ

Լատին կղերին քննութեանց ներկայ
գտնուելու պաշտօնիւ : Լայն ամսոյն
23 ին գնացին միաբան ՚ի Բէթլէեմ ,
նոյնպէս և Հայոց և Յունաց Պատ-
րիարքունք և Թարգմանք . և լատի-
նաց կողմէն երկու կարգաւոր եւ
Թարգմանն : Հոն Լատինաց վանքը
սակաւ մի հանգիստ առնելով՝ իջան
սուրբ Լյորի եկեղեցին նոյն դռնէն
անցնելով՝ որ կէս դարէն ՚ի վեր վե-
ճի տակ է Հայոց և Լատինաց մէջ ,
և Սրբազան Պատրիարքն Սիւնիք է-
ֆէնտին ու շաղրութիւնը հրաւիրեց
անոր խնդրոյն վրայ՝ իբր սկզբնապատ-
ճառ բոլոր վեճերուն և անկարգու-
թեանց . ըստ որում Լատինք սուրբ
Լյոր մտնելու համար իրենց ունեցած
ճամբէն ու դռնէն չանցնելով վերոյի-
շեալ դուռը բռնութեամբ բացած
են ժամանակին և մեր եկեղեցւոյն
մէջէն կ'անցնին կը դառնան :

Սուրբ Լյորն իջնելով քննութեան
կ'առնուն զայն որ բուն վեճի տեղն է
երեք աղգաց մէջ , ուր Լատինք կրակ
ձգելով այրեցին կանթեղները և յե-
տոյ գողացան Հայոց 12 պատկերքը
և Յունացմէ երկու հատ պատճառաւ
հնացեալ վարագուրի մի որ երեք աղ-
գաց կը վերաբերի , և Լատինք կ'ու-
ղէին զայն առանձինն նորօգել : Հոն
յայտնեց Սեծ . Սիւնիք էֆէնտին
Թէ Բարձրագոյն Վրան կողմէն նոր
վարագոյրը գտուն՝ Հայոց մնացեալ
պատկերներն ալ տեղը պիտի գրուին
առաջուան պէս :

Լնկէ Վառասնից այրը երթալով
և աչքէ անցընելով՝ կը դառնան Յու-
նաց վանքը հանգիստ առնելու . եւ
կը սխիւն հոն նոյն այրին վրայօք հար-
ցափորձեր ընել : Յունաց պատրիար-
քը կը յայտնէ թէ , Լատինք 1839 թը-
ւին յիշեալ այրին մէջ վառօդ դնե-
լով ուղեցին փղընել որ յետոյ շինե-

(1) Գարծոց . Ե . 29 :

լու առիթ ունենալով իրենց սեփականեն : Այս փորձը թէպէտ մի քիչ վնասեց այրին , բայց Հայք և Յոնք իմանալով բողբեցին , եւ անոր հաւասարակաց ուխտատեղի ըլլալը ապացուցանելով , հրաման եկաւ Ռ . Վրդնէն և երեք ազգաց ծախիւք նորոգեցաւ : Սոյն գէպքը վկայեց նա եւ լ'մեն . Սրբազան Պատրիարքն մեր , և ըսաց թէ , մինչեւ մօտ ժամանակներս գիւղացիք իրենք կը տանէին իւղ և մում և կը լուսէին : 1866 ին կրկին փորձ մի րրին Վատինք այրը իւրացընելու . կրկին դատ բացուեցաւ եւ մեր Հայոցս և Յունացքով գտնուած վաւերական թղթերով հաստատուեցաւ հասարակաց ուխտատեղի ըլլալը , և տեղւոյս քաղաքական ժողովոյն հանրագրութեամբը Ռ . Վուռը տեղեկագրեցաւ , և հրաման եկաւ որ Վատինաց նոր շինած պատը քանդուի , որու համար էր այն ժամանակի ծագած վէճը , և իզգէթ փաշայն հրամանը կատարեց առջի վիճակին դարձնելով յիշեալ Այրը : Այրիւ տարիէն յետոյ Վատինք կրկին ձեռնաւմուխ եղան նոյն Այրը բոլորովին իւրացընելու , յորմէ ստիպեալ Հայոց և Յունաց պատրիարքունք կրկին բողբը րրին առ Ռ . Վուռն , և ահա այս բողբոյն պատասխանն է ըսաւ , եկած նոր հրամանագիրն զոր սկսած էք ՚ի գործ դնել համեմատ կամաց Բարեգութ Տէրութեան :

Յունաց վանքէն ելնելով սուրբ Օննդեան դրսի մեծ հրապարակը կու գան , հոն Սրբազան Պատրիարքն մեր բլրի նման աղբիւսը ցոյց տալով Սեծ . Սիւնիք էֆէնտին կ'ըսէ . « Այս տեղս Հայոց գերեզմանատան մէկ մասն է որուն համար շատ անգամ բողբած ու դատ վարած եմք Յունաց հետ եւ մերն ըլլալը հաստատելով

պարսպի մէջ ամփոփել ուղած եմք . բայց ամեն անգամ ալ Յունաց միւսքանութիւնը արգելք եղած է , և չէ թողուցած որ մինչեւ անգամ մաքրել տանք տեղը ապականութենէն որ հասարակաց առողջութեան ևս վնասակար է : » Սեծ . Սիւնիք էֆէնտին իրաւունք կու տայ , զարմանալով միւս անգամայն Յունաց բռնութե վրայ , որոնք ժամանակ ժամանակ ցոյց տուած են այլոց սեփականութեանց ազատ գործադրութեան մասին : Այսչափ քննութիւններ եղան Ռեթլէէ մի մէջ վէճի տակ եղած խնդրոց վրայօք :

Օգոստոսի 24 ին տեղի բնեցաւ առաջին ժողովը ՚ի պալատ քաղաքականին , ուր ներկայացան նոյն անձինքը երեք միաբանութեանց կողմէն , այլ և Վաղղիական հիւպատոսն Վամակոսի . և խնդիրն էր Վառասնից Այրին վրայօք : Հոն Սեծ . Սիւնիք էֆէնտին Հայոց և Յունաց արգէն ծանուցեալ վաւերագիրները մէջ բերելէն եւ անոնց հաստատութիւնը ընդունուելէն յետոյ , Վատինաց կողմէ տրուած ցուցակ մի ևս մէջ բերելով թուականներու շաբթ մի կը կարդայ , որոնք իբր թէ նոյն թուականներուն մէջ մէկ մէկ վաւերագրեր ու հրովարտականք ընդունած ըլլան Վատինք յիշեալ Այրին համար : Օարմանալով Ս . Պատրիարքն մեր կը հարցընէ թէ՝ « Այդ թուականները հէօճէթներու ու հրամանագրերու են : » Կայագիրներ են , կ'ըսէ Սիւնիք էֆէնտին , զորոնք Վատինք ստացեր են ուխտի եւ կող Աւրոպացի կոմսերէ իշխաններէ և երեւելի ճանապարհորդներէ , որոնք տեսած են նոյն Այրը և կը վկայեն թէ՝ Վատին կարգաւորք հոն պաշտօն կը վարեն եղեր : — Սեղ ընդունելի չեն ատոնց վկայութիւնը : կը կրկնէ Սրբազան Պատրիարքը , ըստ որում ոչ

մեր աղդէն են և ոչ մեզ կրօնակից, ուխտաւորք ինչ որ լսեն իրենց կարգաւորներէն նոյնը կ'ըմբռնեն և ըստ այնմ կը վկայեն: Կիտէր Սիւնիֆ էֆէնտին ևս այն թղթերուն ինչ արժէք ունենալը: Յետոյ ուրիշ հնագոյն թուղթ մի մէջ կը բերէ արաբերէն լեզուով գրուած, որ հնութեան երեսէն եղծուած ու գրեթէ անընթեռնի եղած էր, այս թղթին համար լատինք կը վկայեն թէ՛ Եգիպտոսի Սուլթանները տուած են, որ եթէ ստոյգ եւս ըլլար, դարձեալ արժէք մի չէր կրնար ունենալ: Եւ Կրան կողմէն տրուած հէօճէթներուն քով: Ուստի այս քննութիւններէն յայտնի ըլլալով Քառասնից Այրին հասարակաց սեփական և բոլոր քրիստոնէից ուխտաւորի ըլլալը ըստ հաստատութեան Հայոց և Յունաց ձեռքն եղած հրամանագիրներուն, ժողովը լուծուեցաւ առանց վերջին որոշում մի տրուելու:

Հետեալ օրը երկրորդ նիստն եղաւ նոյն պալատին մէջ, և խնդրոյ առարկայ էր սուրբ Յակովբայ եկեղեցւոյ մէջ լատինաց պատարագելուն արգիլուիլը: Այս ժողովոյս մէջ յիշեալ միաբանութեան կողմէ մարդ չէր կանչուած, և միայն Վամասկոսի հիւպատոս ներկայ էր: Սիւնիֆ էֆէնտին սկիզբն տուաւ քննութեան եւ հարցուց Ս. Պատրիարքին. « Որչափ ժամանակէն 'ի վեր է լատինաց Սարկազուս եկեղեցւոյն մէջ պատարագ ընելու սովորութիւն, և ո՞ր իրաւամբք ստացեր են այդ թոյլտուութիւնը, և որոնք են արգելման պատճառները: Եւ Այս հարցմանց պատասխան տուաւ Սրբազանը. « Բնէմ համար ձախութեամբ առանց բան մի ծածկելու, քանի որ անժխտելի իրաւունքներ ունիմ: Հարիւր տարիի չափ կայ

և ոչ աւելի որ իմ նախորդներս թոյլտուութիւն ըրած են լատինաց տարին անգամ մի պատարագ ընելու մեր երկու եկեղեցւոյն մէջ, և այս թոյլտուութեան միմիայն պատճառ եղած է այն ժամանակներս մեր և լատին միաբանութեանց փոխադարձ սէրը, որով իրարու հետ կապուած էին: Բայտ որում իրենք ալ այս շնորհմանս փոխարէն թոյլտուութիւն ըրած էին մեր ցամաքային ուխտաւորաց, որոնք Նազարէթէն անցած ժամանակին մեծ մարդասիրութեամբ կը հիւրասիրէին զիրենք, և իրենց եկեղեցւոյն մէջ կը թողուն որ մեր քահանաները աղգային լեզուաւ իրենց ժամերգութիւնն մինչեւ անգամ աստուածային պաշտօնը կը կատարէին 'ի մը խիթարութիւն մեր ուխտաւորաց: Բայց անոնց այս մարդասիրութիւնը երկար ժամանակ չտեւեց, մեր ուխտաւորաց այն ճանապարհէն գալու երթեւեկութիւնն ալ նուազեցաւ, և հիմակ հոն հանգիստը սակաւաթիւ Հայ ուխտաւորաց ոչ թէ աւետարան կարդալու կը ներեն, այլ և ոչ իսկ իրենց վանքը կ'ընդունին:

Նոյնպէս հոս Այն-Բէրիմ (Յովհաննու ծնունդ) ըստած գիւղը վանք մի ունին լատինք որ ուխտատեղի է քրիստոնէից, ուր տարին անգամ մի մեր ուխտաւորները կը խրկեմք, ուրոնք չորս հինգ օր կարգաւ կ'երթան ուխտ ընելու: Հոն առջի ժամանակները մեր քահանայք հոգեւորական պաշտօն եւս կը կատարէին, իսկ անցեալ տարիները և ոչ աւետարան թողուցին որ կարդան, թէպէտ եւ բոլոր քրիստոնէիցս աւետարանն միևնոյն վարդապետութիւնն կ'ուսուցանէ. բայց որովհետեւ վանքը իրենց սեփական է, իրաւունք չունեցանք բողբեելու:

Դատեցմէ՝ ի զատ ուրիշ շատ զընդուն թիւններ ունեցանք և կ'ուսնենանք միշտ Լատինաց կողմէն, զարմնք յիշեալու համար ասկէ աւելի յարմար առիթ չեմ կրնար գտնել, քանի որ իմ Բարեգութ Տէրութեան կողմէն քրննիչ եկած էք, պարտաւոր էք իմանալ Տէրութեան հարազատ և հաւատարիմ հրատարակաց կրած զընդուն թիւնները, և ետ դառնալնուդ իմացընէք զանոնք Օգոստոսիոս Տիրոջ և աշակէք որ իւր գթութիւնը առ մեզ դարձնէ։ Եւ հաւաստի մեր կրած զընկանքները։

Ա. Սերոյիշեալ Լյն՝ Բերիմ գիւղին մէջ յառաջ ժամանակաւ վանք մի ունէինք, ինչպէս մինչեւ ցայսօր գեռ գեղացի ֆէլաճք կը վկայեն, և Սաղբրդի արաբաց յարձակմանց պատճառաւ բարձի թողի եղած և աւերուած կը կենար, հիմակ քանի մի տարի կայ որ Լատինք սկսած են տիրել անոր։

Բ. Բէթլէէմի եկեղեցւոյն հիւսիսային դասուն մէջ եղած միջնագուռը, զոր Լյուպոսի իշխանութեան հրամանաւ կրկին անգամ բացին, որուն մշտնջենապէս գոց մնալուն հրովարտակն և հէօճէթները ամբողջ քովերնիս կը գտնուին, եթէ բարեհաճիր կրնար տեսնել զանոնք, և գըրեթէ մեր ժողովուրդը կոխկրտելով կանցնին կը դառնան։

Գ. Լյոն եկեղեցւոյ սուրբ Լյոն հրկիզութիւնը և մեր 12 սրտկերաց գողցուիլը։

Դ. Լյոն Լյոն ատրիճանները աւելելու համար մեր ունեցած իրաւունքը խափանել ուղեւնին, և գլուխ տանելու համար զինեալ կրօնաւորաց խումբ մի հոն բերելնին, ինչպէս գիտէ Սէմ. Բեամիլ փաշայն, և կրնանք ստուգութիւն իմանալ Լիւպէ.

Ե

կէն որ բարեկարգութիւնը պահելու համար հոն խրկուած էր. բայց Լատինք անոր իշխանութիւն անգամ յանդգնեցան չճանաչել, եւ միայն Վաղղիոյ հիւպատոսին հրամանացը կը հնազանդութիւն կ'ըսէին։

Ե. Սիօնի գերեզմանատան խնդիրը, ուր անգ Բղղէթ փաշայն օրով համարձակեցան Լատինք երկու դուռ բանալ մեր գերեզմանատան մէջ աղագաց իրաւունքը ռանակոխ ընելով։ Եւ թէպէտ յիշեալ փաշայն անոնց բրած անիրաւութիւնը աջօր տեսած ատեն ըստ թէ՝ « Լայոց գերեզմանատան վրայ դուռ բանալու իրաւունք չունիք, քանի որ հիւսիսային կողմը արքունի պողոտայ կայ։ Եւ ես, կ'ըսէր նա, Լյուպոսի մի Սուլթան տարրիք ըլլալով՝ հոս ձեր շինած դռները չեմ ճանչնար։ » Եւստ ամենայնիւ որմնագիրները անոր երեսն ի վեր նայելով՝ իրենց դործը կը շարունակէին, և չէր համարձակէր շինութիւնը զաղբեցնել իւր իշխանութեան ուժովը եւ մեր իրաւունքը պաշտպանել։ Եւնոնք պաշտպան ունին իրենց Վաղղիոյ հիւպատոսը, (ըսաւ Սրբազան Պատրիարքը) որու զօրութիւն այս անիրաւութիւնները կ'ընեն, դուք ալ պարտաւոր էք (ամանեան մեծազօր Տէրութեան կողմէն մեզ պաշտպանել)։ Եւսկէ աւելի բան մի չեմ կրնար ընել, պատասխանեց Բղղէթ փաշայն, և ոչ իմ Տէրութիւնս կրնայ, դուք ալ եթէ կ'ուզէք կրնար ձեզ ուրիշ տէրութեանէ մի պաշտպանութիւն գտնել։ Եւս պատասխանիս վերայ սա միայն աւելցուցի ըսելով, թէ իմ Տէրութիւնս ամենեւին տկար չէ անիրաւութիւն մի զսպելու համար, այլ դուք էք որ կը տկարացընէք Տէրութեան զօրութիւնը։ Եւ խնդրեցի իրմէն որ գրով տայ ինձ այս արտօնութեան։

Թիւնը , բայց նա վախճաւ ինչպէս որ բնական է : Անոր վրայ երկու անգամ բողոք ըրի առ Ռ . Գուռն , բայց օգուտ մի չտեսայ , որով սոսու գուեցաւ Իզդէթ փաշային խօսքը :

Զ . Գարձեալ զըկողմ-Թիւն կրեցաք Լատինացմէ (Յունաց հետ , երբ յափշտակեցին անոնք հասարակաց այն սուրբ տեղը Գէթսէմանի ձորին մէջ , ուր տեղ Սեսիա (Բրիստոս) աղօթած է , և հակառակ մեր երկու ազգացս բողոքին զոր Նազիթ փաշային մատուցինք , անոնք ոչ միայն տիրեցին տեղւոյն՝ այլ եւ պարիսպ դարձուցին բոլորտիքը , բանի տեղ չգնելով Փաշային հրամանը որով շինու-Թիւնը կ'արգիւէր :

Բոլոր այս զրկանացս և անիրաւութեանցս սիրով համբերեցինք յոյսերնիս Սեծազօր Սուլդանին արդարութեանը վրայ գնելով՝ Թէ օր մի հարկաւ իւր արքունի գթութեամբ մեր դատը արդարութեամբ կ'որոշէ : Բայց երբ համարձակեցան Լատինք իմ եկեղեցիս ալ երկու անգամ առնարգել , ալ համբերութիւնս հատաւ և միտքս դրի որ մեր եկեղեցեաց մէջ պատարագ ընելու համար անոնց տրուած շնորհը ետ առնուամ : Այսն զի , կրկնեց Սրբազան Պատրիարքը՝ ներս զու-Թիւն խնդրելով Սուլդանի Էֆէնտիէն խօսքը երկարելուն համար . առաջին անգամուն՝ որ Նազիթ փաշային կը գտնուէր Գաղղիոյ հիւսպատոս Լատին տը Պարրիէրը Նազիթ փաշայէն խօսմբ մի կանոնաւոր զօրք բերել տալով՝ Տէրութեան հպատակ ազգային վանքիս դիմաց շարել կուտայ՝ որպէս Թէ ինքը գալուն և երթալուն ժամանակը զինքը պաշտօնապէս բարեւեն , եւ քանի մի զապթիէ եւս եկեղեցւոյն դուռը կայնեցնել կուտայ : Այսքանին դո՛հ չըլլալով աւելի պաշտօնական

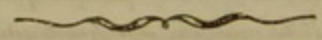
կերպարանք մի տալու համար , Լատին եկեղեցւոյ մէջ գնելու առանձին արտօնութիւն ունեցած իւր պաշտօնական աթոռն ալ հետը կը բերէ իմ աղատ եկեղեցւոյս մէջ գնելու , և բոլոր ազգաց իրաւունքները ոտքի տակ առնելով և զիս և իմ ազգս Սեծազօր Տէրութեանս աչքին կասկածելի ցուցնելու համար պաշտօնական (ուսիֆօրմա) զգեստները հագած այնպէս կու գայ , որ բնաւ եղած բան չէր :

Այս ցաւալի լուրը Թէպէտ և իմացայ Նազիպտոսի մէջ , բայց ինչ կրնայի ընել , արդէն եղածն եղած էր . նա իւր նպատակը ի գործ գնելու միջոց գտած էր :

Հետեւեալ տարին իմացայ հեռուանց Թէ յիշեալ հիւսպատոսը նոյն հանգիսիւ ու պաշտօնապէս գալու գարձեալ միտք ունի . ուստի 20 օր յառաջ իրեն մէկ սերտ բարեկամը քովս կանչել տալով , և առջի տարուան եղած դէպքերն իրեն պատմելով՝ լուր խրկեցի իրեն որ եթէ դարձեալ այն կերպով գալու լինի՝ չեմ ընդունիր զինքը , վասն զի այլ է բարեկամութիւնն ըսի , և այլ է պաշտօնականութիւնը որու մէջ կրնայ իսկուհիք ներ զո՛հ ըլլալ , և քաղաքականութեմ անպատեհութիւններ ծագիլ : Անցեալ տարուան բերած զօրքերուն զապթիէներուն , պաշտօնական աթոռին և ուսիֆօրմայով գալուն համար իրեն կը բողոքեմ միայն ի շնորհս իւր բարեկամութեանը , բայց եթէ մտիկ ընելու չըլլայ , այն ժամանակ տեղւոյս Նազալարութեան կը բողոքեմ , վասն զի անոր այն ընթացքը իմ իրաւանցս կը դաչէր : Հիւսպատոսին բարեկամը խօսք տուաւ ինձ խաղաղութեամբ գործը լրացնելու՝ երեք չորս օր պայմանաժամ խնդրելով : Այս վեց օր պայմանաժամ տուի , բայց նա ոչ վեց և

ոչ տասն օրէն երեւցաւ . ուստի լուր խրկելով կանչեցի զինքը ու չգալուն պատճառը հարցուցի : Աստիաւ զանազան պատճառներ մէջ բերելով միամտեցնել զիս . և դարձեալ երեք օր պայմանաժամ խնդրեց որ երթայ համոզէ զհիւսպատոսը որ իւր նպատակէն ետ կենայ : Վարձեալ վեց օր անցաւ և երբ շերեւցաւ բարեկամը բողբոջ գիր մի խրկեցի առ Նազիֆ փաշայն , և անոր հետ մէկ տեղ անցեալ տալուան ըրածին համար բողբոջեցի ցուցնելով թէ՛ հիւսպատոսին այս ընթացքը թէ՛ մեր սովորութեան և թէ՛ քաղաքականութեան հակառակ է . և որովհետեւ թէ՛ Վրան հպատակ ժողովուրդ մի եմք , չեմք կրնար ընդունիլ զինքը մեր եկեղեցւոյ մէջ եթէ պաշտօնական շքով եւ զինուորական հանդիսիւ գալու լինի . վասն զի կըրնայ այն ժամանակ Տէրութիւնը իրաւամբ կասկածել մեր վրայ , իբրութե՛ Վաղղիոյ պաշտպանութեան ներքեւ գտնուելու տրամադիր եղած ըլլամք :

(Ս'նայեալն Գալ ասիս)

Թ Շ Ո Ւ Ա Ռ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Սարգիկ առաւել լաւ կը համարին մեռանիլք քան աւօրեայ միանգամայն եւ անտանելի կենաց մը վայելու մը :

Եթէ անհատիմը համար այս որոշումը իրաւացի է , ապա առաւել իրաւացի պիտի ըլլայ ամբողջ ազգիմը համար :

Արքան որ աննշան է անհատի մը կեանքը , այնքան նշանաւոր և երեւելի է ամբողջ ազգի մը կեանքը :

Անհատի մը համար բացառութիւն մ'ալ ներելի է , իսկ ամբողջ ազգի մը՝ ոչ երբէք :

Այրբ ամբողջ ազգ մը թշուառ է , իմացիր որ անոր ներքին եւ բարոյական կեանքը խիստ մեծ վտանգի մէջ է :

Արքան որ անհատի մը թշուառութիւնը դիւրաւ կը դարմանուի և անոր առաջը կ'առնուի , այնքան ալ դժուարին է ամբողջ ազգի մը թշուառութեան դարմանուիլն ու առաջն առնուլը :

Փոքրիկ առուակի մը խաղացքը խափանելը արութեան պէտք չունի , յորդառատ և արագընթաց գետի մը հոսանքն արգելուլ պղտիկ դործ չէ :

Աշխարհս՝ ըսաւ երեւելի հեղիւ նակին մէկը , թշուառութեան հոս վիտ մը , վիհ մ' է :

Ինդունինք այս ծանր բայց ճշմարիտ խօսքը որ վերի բոլոր ըսածներս ջրել կ'երեւի եւ երանութեան յոյսը մարդկանց սրտէն կը ջնջէ : Այս պէտք է ընդունինք , քանի որ այնպէս կը տեսնենք , թայց սակայն ճշմարիտ է անոնց համար , որ կուրօքէն անձամբ զիրենք կը նետեն այս վհին մէջ :

Սարգիկ կը ծնին այս թշուառութեան հովտին մէջ , բայց բարոյապէս անոր սահմանէն դուրս կրնան ապրիլ եթէ կամին :

Սարգուս միտքն ու կամքը համաձայնութեամբ եթէ հաստատուն և անփոփոխ սկզբանց հետեւին , նոր բարոյական աշխարհ մը կ'ստեղծեն , որ բնականէն տարբեր է , եւ կ'ապրին հոն , եթէ կարելի է այսպէս ըսել , երջանկութեան ծոցը :

1870 թուականիս ներկայ պատերազմը՝ որ դեռ վերջացած չէ , կը ճըշմարտէ լիովին մեր ըսածները :

Պատերազմ եւ թշուառութիւն համանուն բառեր չեն :

Բայց կայ պատերազմ մը որ այդ նոյնութիւնը չունի :

Այս՝ արդարութեան , իրաւանց եւ ճշմարտութեան համար եղած պատերազմն է :

Արիկայ սոյն թշուառութեան հովտին մէջ չի նեաեր դմարդ , այլ ընդ հակառակն ճշմարիտ փառաց եւ երջանկութեան :

Որո՞նք են այս պատերազմին քաջամարտիկ զինուորները : — Ամեն վեհամիտ եւ նիւթականէն վեր բարձրացող հոգիները :

Այս , համբաւը շատ օգտակար է մարդկան եւ երջանկութեան մէկ պայմանն է , բայց չիկայ բանմը որ տայ մեզ դայն՝ բաց ի մեր արժանաւորութենէն :

Այն ունեցած փառքը՝ կ'ապացուցանէ մեր առաքինութիւնը , բայց միշտ ճանաչարհաւ ստացուած փառքը վաղ կամ անագան նախապինք պիտի դառնայ մեզ :

Ի՞նչ կ'ուզեն իրարմէ այս երկու մեծ ազգերը . ինչո՞ւ համար կը ջանան զիրար թշուառութեան վհին մէջ գլորել , մինչդեռ երկուքն ալ հեռի էին գրեթէ անոր սահմանէն , ազատ էին գրեթէ անոր մարդածախ ճիրաններէն :

Այն թէ՛ այս ծովին խորութիւնը չափել կ'ուզեն , մարդկան իրենց նմանեաց արիւնը գետօրէն հոն հոսելով :

Անո՞ր այս գիւտը չը պիտի կրնան ընել հնարագէտ Աւրոպացիք :

Շատ սուղի նստեցաւ այս քաղաքակրթեալ եւ լուսաւոր աշխարհին ներկայ գիւտիս փորձը , փորձ՝ որ մարեց այն պայծառ արեւը , որով նորա որդիքը սկսած էին բուսականապէս ջնջուել , եւ որուն երկարժամանակեայ աշխատութեամբ արժանացած էին :

Պատմութիւնը՝ սեաւ տառերով գրօշմեց իւր էջերուն մէջ այս նշանաւ որ բայց ստիպել դէպքը :

Յետագայ սերունդը անիծից շանթեր պիտի տեղաց այս դէպքիս շարժառիթ եղող անձանց գլխուն վրայ . դէպք՝ որ թշուառացոյց նոցա կեանքը եւ դեռ եւս պիտի թշուառացնէ :

Քանի ի՞նչ խօսք աւ Հայերուն :

Հայեր , ի՞նչ պիտի ըսէք ինձ արդեօք , թէ որ թշուառագոյն համարիմ մեր ազգային կեանքը քան անոնցիները՝ զոր նկարագրեցի :

Պէտք է գիտնալ որ անոնք՝ այն գործունեայ հոգիները՝ այսօր փառասիրութեան ախտով վարակեալ թշուառութեան անդուհդին մէջ կը գլորեն զիրար , բայց փաղը զգատտանալով ամենայն ճիգն կը թափեն անկից ելնելու խաղալու , եւ կարող ալ կ'ըլլան , թէպէտ եւ յետ ժամանակի , քանզի խօսելուն հետ գործել ալ գիտեն . որովհետեւ կամայ եւ աշխատութեան դէմ ամենայն ինչ կ'ընկճի , գործունէութեան բազուկները՝ կը նան տան պատուար կործանել . օրինաւոր ջանքն ու իղձը՝ ամեն դժուարութեան շղթաներ կը կորտակեն :

Անք՝ իրաւ է , մտածելով այս ահագին պատերազմին եւ անոր ցաւալի հետեւութեանց վրայ՝ կը ստիպուի , եւ կը դառնապարտենք դայն իբր մարդկութեան , քրիստոնէութեան եւ մանաւանդ 19-րդ դարուս մեծ նախապինք եղող ճիւղ մը , որ հազարաւոր հոգիք լափեց եւ անհետ ըրաւ : Բայց ի՞նչու միանգամայն միտք չենք բերեր այն միութիւնը , որով այնքան միլիոնաւոր անձինք ի մի շունչ միացած , գործեցին այս մեծ բայց անօրէն

գործը: Ինչո՞ւ մենք օրինաւոր և հաշ-
ուութեան կեանք տուող գործոյ մը հաշ-
մար չենք կրնար միանալ, ոչ միլիօնով,
այլ գոնէ հազարով:

Ա՛հ, կարելի է ճշմարիտ և հայրենա-
սէր հայու մը՝ այժմեան հայութեան
ամբողջ կենաց վրայ ակնարկ մը ձգել,
և դառնապէս չարտասուել:

(Շարունակելի:)

Կ Ա Տ Ո Ն Ի

ՅԱՂ. ՈՒՍԽԱՆ ԲԱՐԻՈՔ

ԿԵՆՅԱՂԱՎԱՐԵԼՈՅ

(Շարունակութիւն և վերջ, տես թիւ 10:)

ՄԱՍՆ ԵՐՐՈՐԴ

Ուսումնասէր՝ որք իցես,
Ով ընթերցողդ՝ գիտել յուզես (1),
Օ այս իբրոյն յուսումն առցես,
Օ կենաց հաճոյսն յաւէտ գոցես:

Դու զքեզ արա արժան ուսման,
Ուսանելոյ մի տար պոյնան,

Քանզի առանց իմաստութեան,
Կեանքն է պատկեր իբր մահուան:

Իսկով մարդիւնս աստի առցես,
Եթէ զխրատս դու պահեցես,

Եւ թէ զերգօղս անարգեցես,

Դու զքեզ յաւէտ քամահեցես:

Յորժամ դու կեաս ի յուզլուծէ,

Այն հոգասցես զզան չարութեան,

Օ չէ ի մեր կարողութեան,

Իսկ զկեղուս չարխօսութեան:

(1) Սոյն թարգմանութեան մէջ տեղ տեղ դժուա-
րեմաց մասերը թէպէտեւ ուղղեցինք, սակայն կան
տեղեր որ նոյնը թողուցինք լատինական բնագիրը
ձեռքերէն չբարձուն:

Յորժամ կոչեն զքեզ վերայ,
Օ պարկեշտութիւն դիր քեզ ներկայ,
Կարողութիւնդ որ քան լինայ,
Իարեկամիդ զմեզս պահեա:

Շղտմաբանս արհամարհեա,

Եւ զողորիւսն դու ատեա:

Օ ի պարզ է կերպ ճշմարտութեան,

Ունայն է կերպն ստութեան:

Ի բայ ձգեա զճուլութիւն,

Ար է կենաց անպատուութիւն:

Օ ի հոգւով կալն ի թուլութեան,

Օ բոլոր մարմինն տայ կորստեան:

Իսառնեա ի գործս աշխատանաց,

Երբեմն բերկրանս ուրախութեանց,

Օ ի կարացես ի գործ դառնալ,

Եւ զամենայն կիրքս բառնալ:

Օ այլոց զխօսս և զեղանակ,

Այն առնուցուս դու ի յառակ:

Օ ի մի ումէք լիցիս ծանակ,

Եւ մանաւանդ ի յօրինակ:

Եւ պատահումն զոր ինչ քեզ տայ,

Ի մէջ գրոյդ նշանակեա:

Այն դադարիր՝ յաւէտ գրեա,

Օ ի մի ի քէն յառակ դառնայ,

Իարի խորհուրդ քո ծառայի,

Այն ի տեսանէ՞դ անարգեցի:

Օ ի չէ խրատն անգոռնելի,

Այր և իցէ՝ երբ շահ ծնանի:

Թե՛ յապրանաց դու մերկացես,

Որպէս յառաջն փարթամ չիցես:

Այն փան իրի ինչ հոգասցես,

Եւ զոր ունիս դու շատացես:

Այն զոր առցես ի կնութիւն,

Արեալ զնորին փարթամութիւն:

Օ ի այս է մեծ յիմարութիւն,

Արց ի վերջն գայ տրտմութիւն:

Իսկովայն իցէ քեզ օրինակ,

Օ ինչ փախչելի՝ զինչ հետեւակ:

Քանզի այլոց կենաց տեսակ,

Պարտ է գոլ քեզ դատարարակ:

Որքան կարես՝ զայնքան բարձցես,

Օ ի մի բեռամբ լքեալ իցես:

Յաշխատանաց յաղթեալ գոցիս,

Կամ յուսահատ երեւեսցիս :

Ո՞ր զանց առեալ անտես առցես ,
Վատ արարմունս յորժամ տեսցես ,
Ո՞ր մասնակից երեւեսցես ,
Եւ զմեզս մարդկան դու ծածկեսցես :

Դու զօգնութիւն յանօրինաց ,
Հայցեա սիրով 'ի դատողաց .
Քանզի հայցեն պարոք յօրինաց ,
Օ՞ր դատեսցեն ըստ իրաւանց :
Համբերութեամբ զոր կարացար ,

Սիրով տանիլ մի մոռանար .
Երբ պարտական դու զքեզ ծանեար .
Օ՞քեզ դատել մի յամենար :

Յաճախ են գիրք ընթեռնելի ,
Ըլ լիցին այնք զգուշով .
Օ՞ր տողահիւսք դարմանալի ,
Ոչ միշտ ճառեն զհաւատալի .
Ի մէջ բաղմաց կոչնականաց ,

Լիջիր 'ի թիւն հեղամտաց .
Եւ մի 'ի մէջ շատախօսաց ,
Չիցես նման դու յիմարաց :
Բարկացելոյ 'ի կնոջ ,
Սի զարհուրիր 'ի սգացողէ .
Դարանամուտ դաւաճան է
Կինն ողբալով՝ որ սուգ առնէ :
Բտացելովդ դու վարեսցես ,
Եւ մի յունայն 'ի կիր արկցես .
Օ՞ր երբ զապրանս դու վատնեսցես ,
Ի պակասիլ զայլոց խելոցես :

Դիցես յաւէտ դու 'ի մըտի ,
Օ՞ր չէ մահն զարհուրելի .
Թէպէտ 'ի մէջ բարեաց չթուի ,
Ըլ է վախճան բոլոր չարի ,
Կնոջն համեստ գնացողի ,

Սարթ է լըռել թէ շատ խօսի .
Օ՞ր չէ այրն այն սրտիւ բարի ,
Որ համբերել յանձին չունի :
Որդի զհայր իւր պատուեսցէ ,
Սի բարկութեամբ դէմ վաղեսցէ .
Եւ մի զմայրն վշտացուցէ ,
Ըյսպէս և հայրն զնա սիրեսցէ :

ՄԱՍՆ ԶՈՐՐՈՐԴ

Ով որ կամի հանգարտութեամբ ,
Կեալ 'ի մարմնի ուրախութեամբ ,
Եւ ոչ վարիլ մոլորութեամբ ,
Շեմել յընթացս ուղիղ վարմամբ :

Պատուէրք իմ այս միշտ պահեսցին ,
Ի մէջ սրտից բեւեռեսցին .
Քանզի սոքօք կարօղ լիցին ,
Յենուլ յուսմունս միշտ վարժեսցին :
Փարթամութիւն է խոտելի ,

Թէ գոլ կամիս երանելի .
Լգահուլութեամբ ո՞ր է լի ,
'Նա մուրացիկ յետոյ լինի :

Որ ինչ 'ի կեանս պիտոյ իցէ ,
Քեզ ոչ երբէք պակասեսցէ .
Թէ շատանալ անձրդ գիտացէ ,
Օ՞ր ժամանակն պահանջեսցէ :

Խոհեմութեամբ երբ ոչ գնացեր ,
Եւ գիտութիւն քեզ ոչ բարձեր .
Օ՞ր բնաւ երբէք մի բամբասեր ,
Բախտն դու կոյր մի անուաներ :

Գրկեա զդէնար բարի սիրով ,
Բայց սիրեսցես միշտ ճշդելով .
Օ՞ր որ սիրեաց բոլոր սրտիւ ,
Բարեպաշտից չգտաւ 'ի թիւ :

Յորժամ է քեզ փարթամութիւն ,
Սարմիւյդ տարցես հոգաճութիւն .
Օ՞րնչ հիւանդին հարստութիւն ,
Եթէ չիցէ առողջութիւն :

Թէ 'ի խրատ վարժապետին ,
Ըռնկալար քեզ նախատին .
Լեր հլու որպէս քում ճնօղին ,
Ի բարութիւն պատրաստողին :

Սիրեա որ ինչ 'ի լիութիւն ,
Տանի զքեզ 'ի յօգտութիւն .
Չգեա 'ի բաց զունայնութիւն ,
Եւ ընդ նըմին զանօգտութիւն :

Երբ ինչ այլոց կարես բաշխել ,
Սի ժխտեր՝ այլ 'ի նոյն յաւել ,
Քանզի զիր ինչ այլոց շնորհել ,
Լ՝ զայն յաւէտ անձին շահել :
Որ ինչ է քեզ կսկծալի ,

Փութով է նա որոնելի .
 Որ միանգամ անկողի լինի ,
 Բազմիցս անձամբ նա վնասի :
 Թե զքեզ տանջէ չար ցանկութի ,
 Եւ տոչորէ պիղծ հեշտութիւն .
 Ի բաց ձգեա զուայտութիւն ,
 Օ՛ի սմա ընկեր է պղծութիւն :
 Քանզի բազմիցս բուն կենդանի ,
 Պարտի գոլ քեզ զարհուրելի .
 Եւ մանաւանդ մարդ կենդանի ,
 Լիցի քեզ միշտ երկնէլի :
 Եթէ մարմնոյդ է զօրութիւն ,
 Եւ վայելուչ հաստատութիւն ,
 Խնդրեա յաւէտ զիմաստութիւն ,
 Գտցես այնու զօրութիւն :
 Հայցեա զօգուտ բոլորագոյն ,
 Ի սիրելեացդ ըստ մարդկայնոյն .
 Ոչ որ բժիշկ է բարեգոյն ,
 Քան զսիրական ճշմարտագոյն .
 Գու մեղապարտ յորժամ իցես ,
 Օ՛ղբայրդ անպարտ մի մատնեսցես .
 Գուցէ աստուածամարտ իցես ,
 Սինչ յայլոց մահն փրկանս դիցես :
 Օ՛րնկերակից երբ խնդրեսցես ,
 Կամ սրտակից որոնեսցես .
 Ի բաղդ մարդոյն մի հայեսցես ,
 Եւ զկերպ կենաց միշտ քննեսցես :
 Օ՛քո ասորանս ի կիր արկցես ,
 Օ՛տգահ անուն ի բաց թողցես .
 Օ՛րնչ օգուտ թէ փարթամ իցես ,
 Եթէ սրտիւ աղքատ կեցցես :
 Ի կեանս յայսմիկ ցորչափ իցես ,
 Քուժ համբաւոյդ բարի գտցես .
 Ի քոյդ մոտց միշտ արգելցես ,
 Օ՛ւննայն բերկրանս հեռացուցես :
 Եթէ է քեզ իմաստութիւն ,
 Սի քամահեր զծերութիւն .
 Քանզի մարդոյ խոր ծերութիւն ,
 Համարեալ է տղայութիւն :
 Օ՛արհեստ ունել հոգալ պարտ է ,
 Օ՛ի երբ բաղդն ի քէն ելցէ .
 Ըրհեստըն քեզ միշտ մընասցէ ,
 Եւ ոչ երբէք զքեզ թողցէ :

Եթէ ուսար զարհեստ բարի ,
 Սի դադարիր սրբել զհոգի .
 Քանզի միտքն ջանիւք սրբի ,
 Եւ կիրառմամբ ձեռքն օգտի :
 Սի տրոմնութեամբ քեզ հոգ լիցի ,
 Որ գտնոցն է յապագայի .
 Նա մեռանիլ ոչ զարհուրի ,
 Յորմէ այս կեանք արհամարհի :
 Եւ զուսումն հմտագունից ,
 Տուր զսոսա դու անհմտից .
 Պարտ է աճիլ բուն արհեստից ,
 Եւ գիտութիւն գիտնագունից :
 Գու ըստ կարեացդ որչափ կարես ,
 Ողջ և առողջ զքեզ պահեսցես .
 Սի հեշտութեան առիթ տայցես ,
 Հիւանդութեանց սլատձառ դիցես :
 Երբ յայանապէս զայն գովես ,
 Եւ զբարսն գովարանես .
 Տես զի երբէք մի բացասես ,
 Օ՛ր մի անգամ ստորասես :
 Հանդարտութեամբ ի յաջողիլդ ,
 Սի մոռանար զանյաջողիլդ .
 Եւ վերստին յանյաջողիլդ ,
 Յուսա երբէք եւ զյաջողիլդ :
 Չէ ինչ ամօթ քեզ վարկանել ,
 Օ՛անգիտելիսն քեզ ուսանել .
 Օ՛ի գիտել միշտ է գովելի ,
 Եւ գիտանալն այսպանելի :
 Փախիլ յարանց որք ոչ խօսին ,
 Եւ որք զերեսս տրտում ունին .
 Ուր մեղմարար գետքն հոսին ,
 Եւ խոր անդունդք գոլ համարին :
 Երբ դու յաջող ի մէջ իրաց ,
 Չը շատանաս քոց յապրանաց .
 Եւ զօրինակ բաղդատանաց ,
 Տես զգործս այլոց անյաջողած :
 Փորձեա զքո կարողութիւն ,
 Գնա թեւօք զեզերբ ծովուն .
 Եւ յսպէս վարիլն է լաւագոյն ,
 Քան կտաւ բանալ ի խորս ծովուն :
 Հեզ և արդար լեր ընկերաց ,
 Օ՛բարիս առնել յաւէտ խորհեաց .
 Եւստուած է միշտ ընդդէմ չարեաց ,

Եւ վրէժխնդիր անօրինաց :
 Օտարանա և զինչս թէ կորուսեր,
 Վասն այսորիկ սուգ մի առներ .
 Այցես զսուգ յորժամ գտեր ,
 Ուրախացիր երբ կորուսեր .

Սի դքեզ վարկեր երկարակեաց ,
 Ունեւ զաւուրս բազում կենաց .
 Օ ի մահ երթաց զհետ շաւղաց ,
 Որպէս մարմինքն ըստուերաց :

Խնկովքդ լճքեզ քաղցրացի ,
 Թողցես զորթն զի աճեացի .
 Եւ մի խաբիր՝ ոչ կակղացի ,
 Յորժամ արիւն հեղեալ լիցի :

Տուր զտեղի չար առնողին ,
 Բոտ պատահման քեզ յաղթողին .
 Բանդի նքառ ողբ մնասին ,
 Բաղմիցս անգամ օգտեալ լինին :

Թէ եղեր նման մեղուցեւոյ ,
 Օքեզ կարի ես խրատեւոյ .
 Օ ի ՚ի բուժիլն վիրաց քոյ ,
 Ցաւն է յաւէտ լաւ դեղ յաւոյ :

Սի գներ զամօթ բարեկամաց ,
 Օ կնի բաղմաց ժամանակաց ,
 Թէ զառաջին վարքն է փոխած ,
 Այլ միշտ նոցին շարհքն է մնացած :

Չանա լինիլ դու կարեւոր ,
 Ունիլ զանուն օրինաւոր .
 Լեր ըստ կարեացդ երաշխաւոր ,
 Բայց թէ իցես պատշաճաւոր :

Տարակուսեալ յամէն ժամու ,
 Սի լինիցիս յամէն պահու .

Օ ի տարակոյս երկշոտ մարդկան ,
 Ի մերձակայ ըստուեր մահուան :

Թէ քեզ ծառայք են ՚ի վարձու ,
 Եւ աղախնայք ՚ի սպասու .

Օ մարդիկ լինիլն մի մոռանար ,
 Որք հնազանդին ծառայաբար :

Երբ ժամ գիտող ՚ի ձեռս արկեր ,
 Սի ծուրւթեամբ անցուցաներ .

Օ ի թէ զայնու զանց արարեր ,
 Պարտաւորիս զայն որոնել :

Բնդ մահն այլոց չէ խնդալի ,
 Յանկարծակի թէ հասանի .

Օ ի վերջն է միշտ երանելի ,
 Որում չէ կեանք նախատելի :

Եթէ ունիս զկին բարի ,
 Օ ինչս բարիս , զանուն բարի .

Սի հետեւիր բարեկամի ,

Որ է բաղմիցս քեզ թշնամի :

Բնդ գրեւն իմ մի զարմանար ,

Օտանուորս յայտնաբարբառ .

Օ այս համառօտ բան խրատու ,

Բնդ սղջունիս ընկալ և դու :

ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ԱՐԴԻՒՆԴ

« Ամենն մեկն և անուղղել
 չարն այն է՝ որ իւր ըրած չարերը
 հրապարակ էլլալն վերջն ալ կը
 յամուի »

Ենու բանալի ճշմարտութիւն մ' է
 թէ «մարդս կատարելագործելի է» սա-
 կայն մարդը անդդայ իր մի չէ, որուն
 թերութիւնները ճարտար արուես-
 տաւորը նկատած ատեն ուղղէ. այլ
 մարդը մտաց և կամաց տէր ըլլալով
 իւր թերութիւններն ուղղելու գոր-
 ծիրը գլխաւորապէս ինքն է, (խօսքեր-
 նիս մանուկներու համար չէ.) վասն
 զի պակասաւոր մարդը նախ իւր կող-
 մէն իւր պակասութեանց վրայ գի-
 տութիւն ունենալ պէտք է կամ ան-
 ձամբ եւ կամ միջնորդաւ, երբ այս
 գիտութիւնը կ'ունենայ, հետեալաբար
 ուղղուելու կամք և ջանք ալ կ'ուղի-
 երա այս երեք միջոցը կը գտնուի մէ-
 կուն քով, այնուհետեւ իւր թերու-
 թիւններն ուղղող ճարտար արուես-
 տաւորներ չեն պակսիր. բայց երբ
 մէկը իւր մարդկութեան անվայել
 պակասութիւնները չուզեր ճանչնալ,
 այնպիսեւն համար ոչ վարպետ կայ և
 ոչ իմաստուն : Այս խորհրդածութիւն
 ընդ հանուր մարդկութեան մէջէն կըր-

նանք երկու գլխաւոր հանգամանայ տէր մարդիկ որոշել, ազնոսական և կողմնաւոր Վաղնայն վրայ խօսիլ չեմ ուզեր, քան զի մէկն ըսելով միւսը կարողէնք իմա նալ, երկրորդին վրայ կ'ուզեմ խօսիլ. վասն զի նորա ընթացքը խիստ գրաւած է ուշադրութիւնս և զարմանքս, վասն զի ներհակ է այն մարդկային կոչման և հակառակ մարդկային իրաւանց և պարտուց սկզբանց, Վնթացք մը, որ ճարակուած է շատերու սրտին մէջ, այն է՝ չէ թէ միայն գործոց աւարտին աւարտութիւնը բաւական մտածողութեամբ չի ճանչնար, չէ թէ միայն մասնաւորի ձեռքը խրատուելէն վերջնալ տակաւին անարժան միջոցներով ստութեամբ և խաբէութեամբ արդարանալ կը ճգնի, այլ որ մեծն է եւ չարագոյն, իւր չարիքը հրապարակ ելլալէն զկնի վերատին կը յամառի. ինչ անուղղելի բրտութիւն. սակաւութիւն որ մարդ գազանաց կը հաւասարեցնէ և կամովին չար ըլլալ ուզել կը նշանակէ. որ չափ հեռի մարդկային վարուց եւ բարուց ուղղութեան համար յայտնուած և սահմանուած սկզբունքներէն եւ հրահանգներէն որք կարող են մարդս ազնուացնել և կատարելագործել: Այս պիտի ընթացք մը ոչ միայն ընդգէմ է մարդկային կոչման, այլ և հակառակ միանգամայն աստուածային կամաց, Վհ, ինչ մոլութիւն և ինչ չարիք, որ աստիճան վայրենութիւն և անզգամութիւն. արարած մը իւր Վրարչին կամացը գէմ կը գործէ. ոճիր մեծ և անթողի. ինչպէս: - Վիտենք որ եթէ մէկը մեղի գէմ յանցանք մը գործէ, և իւր յանցանքը ճանչնալով ներումն խնդրէ, թէ և սաստիկ վրէժխնդրութեամբ գրգռուած ըլլանք, կը տեսնանք որ սրտերնիս կ'ամպի և տակաւ առ տակաւ կը զիջանինք (խօսքերնիս գազանամիտներու համար չէ.)

Ե

խի երբ յանցաւորը յամառի, ըրածը կամ ուրանայ եւ կամ սուտ ու չնչին պատճառներով արդարացնել ճգնի, այն ատեն մեր զայրոյթը կ'աւելնայ և անհաշտ ատելութիւնը օգնութե կը հասնի վրէժխնդրութիւնը յազնցնելու համար: Վեր տկարար արածքս մեղ եղած անարգանայ և զրկանաց փոխարինել կ'ուզենք՝ երբ գիմաւցիննիս յամառեալ կը տեսնենք. մի թէ Վրարիչը պիտի տսկայ, սակայն նորա համբերութիւնն ու մարդասիրութիւնը աւելի է, կը համբերէ՝ բայց առանց փոխարինի չթողուր: Վարձեալ շատ մարդիկ կուրօրէն տգիտութեան անողորբելի ճիրաններուն մատնուած և ի կրից յաղթեալ իրենք զիրենք գիտնոց եւ իմաստնոց կարգը դատած իրենց մտաց մէջէն անցած աւին բան, ինչ և իցէ խորհուրդ առանց փնասակար ըլլալը նկատելու՝ թէ հրապարակաւ եւ թէ առանձնակի կ'ուզեն ընդհանրացնել, իբրեւ ուղիղ հաստատելով, և երբ իւրեանց հրապարակ հանածն հրապարակաւ եւս ջրուի, աւելի ստրկութեամբ կը լըբանան, կը յանգւնին և կը յամառին, որովհետեւ տգիտութեան խմորովը չաղախուած են, և փոխանակ աւելի մեծ շնորհակալութեամբ հրապարակական ձայներուն լսելու, որ ազնուական սրտի գործ է, ընդ հակառակն կուրօրէն կը գիմեն խաբէութեանց և ուրիշ անարժան միջոցներու, որոնք չարամիտ և նենգաւոր անձանց գործն է և մարդուս վսեմութիւնը կը ստրկացնէ. վասն զի այլ և այլ թիւր նախադասութիւններով թիւր ձեռնարկութիւններ եւ փառտեր հնարելու կը ճգնին, որով ուղղաւ խոհազնուականին տուջն իրենց վարկը կը կորսնցունեն, և կասկածելի կ'ընեն զիրենք տեսնող աչքերու:

Վերի ըսածնիս աւելի օրինաւոր

27

կերպիւ հաստատելու համար, օրի նակներու կը կարօտիմք. ուստի փոքր ինչ սղանանք երեւակայութեամբք դէպի անցեալ դարերը, և նկատենք թէ ինչ կը հնչէ մեր ականջներուն անոնց նկարագիրը: Յիշենք անգամ մը Լյուի կուրեանց և Ստյոկեանց աղանդներու համար ելած վէճերը, որոնք հրապարակաւ հերքուելէն վերջը կ'ուզէին իրենց թիւր կամբը յառաջ տանել, որոյ դէմ արիաքար վիճեց սուրբն Պօղոս Լթիւնքի մէջ, եւ ճմարտութե ձայնով շատ մը ըմբոստացած մտաքերը խոնարհեցուց: Լյուսպէս կը բարբառէր սուրբն Պօղոս աղանդաւորաց դէմ ատենի մէջ կեցած. «Օր դուքն յանձանօթս պաշտէք, ես զնոյն պատմեմ ձեզ. նա երկնից և երկրի է տէր. ոչ ՚ի ձեռագործ տաճարս բնակէ և ոչ ՚ի ձեռաց մարդկան պաշտի իբրեւ կարօտ ումք. նա տայ ամենայնի կեանս և շունչ և զամենայն ինչ: Գործ. ԺԵ. 17:

Յիշենք նա եւ Լրիոս չարափառի և իրեն հետեւողներու աղանդն, որ կ'ուզէր ընդհանրացնել իւր թիւր կարծիքը ամենուն սրտին մէջ, որոյ աղանդն այսպէս կը համառօտէ արժանահաւատն խորենացի. «Ուսոյց չարաչար ամպարշտել. ոչ՝ դու զորդի հաւատար հօր և յեութենէ, և ոչ ծնեալ ՚ի հօրէ՝ յառաջքան զյաւիտեանս, այլ՝ օտար զոմն եւ արարած և կրտսեր եւ յետ ժամանակի դոյաջեալ:» Խրիս. Պր. Բ. 86: Լհա այսպիսի ամբարշտութեանը համար ՚ի վերջոյ չարաչար սատակեցաւ, և իրեն նոյն հերձուածոց և հերիտիկոսութեց դէմ՝ Նիկիոյ հոգեգումար սուրբ Ժողովը գումարուեցաւ, որ անոնց դէմ մարաքելով փրկեցին եկեղեցին եւ պաշտպանեցին ճշմարիտ կրօնը: Եւ իւր աղանդոյն հակառակ հաւատոյ հանգանակն եւս աւելցաւ, որ կ'եր-

գուի մինչեւ յայսօր Հայաստանեայց բոլոր սուրբ եկեղեցիներուն մէջ. Ուրիշներն ալ յիշէ՞նք արդեօք, որոնց ոչ թերթ կը բաւականանայ և ոչ գրիչ, աւելի յարմար կ'ըլլայ նաեւ եւ թէ ներկայ եղածներէս օրինակ մ'ալ բերենք դարձեալ մեր խօսքերուն հաստատութեանը համար: Հատ մի օրինակներուն մէջ բաւական է մինակ Հռովմայ Ս. Պապի արարքները նկատել լրջմտութեամբ, որ դարուս մէջ աւելի աչքի զարնող խնդիր մի է. ուր պիտի տեսնենք յատկապէս կամք մի որ կ'ուզէ աստուածային անխտրակա նութիւնը իրեն սեփականել, ահա անմտաբերելի մոլորութիւն մը, ինչ զարմանալի կամք, հռովմեական կրօնաւորն ո՞ր, Լստուածային անխտրակա նութիւնն ուր, կամ թէ սանկ ըսենք, «Սարգ եւ անխտրութիւն:» Լյուսանլուծանելի հակասութիւն մի է, զոր ընդունելու և համոզելու համար բաւական կուրացած միտք պէտք է. ես իմ տկարութեամբս պիտի համարձաւ կիմ ըսել՝ որ այս բանիս համոզուողը բանականի միայն կերպարանը կը կրէ. Լհա այս նորանշան մարդն իւր բոլոր համոզումներովը հրապարակային ժողովներով և թերթերով անչափս խայտառակուելէն ղկնի, վերջտին կ'ուզէ իւր այն անիրաւ կամբը յառաջ տանել և նշով քներով ու բաւադրանքներով խեղճ ժողովուրդն ահաբեկել, բայց Լստուած՝ ճշմարտութեան Լստուած ըլլալով, այդ սուտը հաստատելու համար եղած նշովքը չպիտի ընդունի. սակայն կարծեմ թէ Սրբազան Պապն ալ մինչեւ որ իւր հրապարտացած գլուխը քարի մը չը զարնէ՝ պիտի չթափի, և պիտի չխանայ թէ ինքզինքը նոյն իսկ անխտրակա ըստարակելու կէտին մեծապէս կը սխալի: Լյուս տեսակ բան մը իմաստասիրելու համար եթէ աստուածաբա-

նութեան կարօտութիւն կայ, թող իրեն ալ ծանօթ եղող աստուածաբաւ նութեան մէկ կէտը յիշէ, այսինքն յամառեալ հրեշտակաց մշտնջենաւոր դատաւարութիւնը. բայց կարծեմ թէ անսխալութեան ծայրը հասած ըլլալուն համար երբեք չէ յիշած երկնային հրեշտակաց յերկնից ի խորս գոխոց թօթափին, որոց նպատակն ինչ էր, եթէ ոչ Զոովմայ սրբազան Բարի նման Աստուծոյ փառքը իրենց սեփականել, ուրեմն թող ուրախանան այն հրեշտակները, որ իրենց արբանեակ մի ևս գտան երկրի վրայ, որուն շատերը կ'աշակերտին, տգիտութիւն հզօր կարծուած՝ բայց դիւր ընկձէլի բազկաց տակն աղաստանած։ Այս մասին երկար ճառելու հարկ չկայ, ըստ որում արդէն ամէն բերան առ հասարակ նոյնը կը պախարակեն իւր սկզբունքներով մէկ տեղ, այլ սակայն նորա հոգը չէ, այսպէս են բոլոր յամառեալ մոլորները, ամենափոքր տղայէ մը սկսելով մինչեւ ամենամեծ վեհապետ մը՝ երբ յամառի իւր չարեաց վրայ, անուղղելի է նա, և զգուշանալի չար մը կրնայ համարուիլ։

Բաւական է այս օրինակները, որոց մէկ արծեմ պէտք եղածին չափ տեղեկացանք որ այսպիսի նպատակի դիւմող անձաց վախճանը խիստ տաժաւներն ներդրութիւն է, և բովանդակ կեանքերնին նախատինք և անսխալութիւն է։ Այսինքն որոյ կը զգուշացնեմ եւ իմ արեւակից եղբայրներս՝ որ ջանան միշտ տգիտութեան մէկ բիծն անգամ իրենց չմտեցնեն. քանզի առ հասարակ ամեն ազգաց թշնամի տգիտութիւնն է, որուն և յաղթելն աւանանմեծ քաջութիւն մի է։

Գլխաւոր գիտութիւնը անձին չափը ճանչնալն է, «տգէտ ըլլալը գիտնալն ալ մեծ գիտութիւն մի է».

ըսաւ իմաստասէր մը։ Յաւալի է արդարեւ տեսնել մարդկային ազգի մէջ այսպիսի անձեր՝ որք դժբաղդաբար մարդ անունով կը չըջին. սոսկալի չարեր են անոնք, ով որ կ'ուղեն ըլլան. դպրոցական համբակէ մը սկսեալ, յետին աստիճան ժողովրդականէ մը, իշխանաւորէ մը, մինչեւ ամենէն մեծ վեհապետն ըլլայ, մարդկային ազգի ժանտախտներն են։ Քանզի ինչպէս ամէն մոլութիւն, նոյնպէս և առաւել եւս այս մոլութիւնը տարափոխիկ է, վասն զի կամապաշտութիւնը շուտ կրնայ շփոթիլ անձնասիրութեան և վեհանձնութեան հետ, այլ սակայն ասոնց պայմանները խիստ տարբեր են անոր պայմաններէն, սակայն տգիտութիւնը կամապաշտութեան հետ լոծորդուած՝ չը թողուր այդ խնդիրը նկատել, հետեւապէս և չեն կարող ճշմարիտ վեհանձն մարդիկ ըլլալ։ Այնպէս մէկը առարկել մեզ թէ՛ աչքի դարնող այդ մոլորներուն շատերը գիտնական անձեր են, ինչպէս տգիտութիւնը պատճառ կուտանք այդ չարեաց։ — Այլ պատասխանենք, այո՛, ասոնք ըստ մեծի մասին շատ հմուտ և շատ գիտնական մարդիկ են, բայց դժբաղդաբար մէկ կարեւոր գիտութիւն մը կայ զոր չեն գիտեր՝ որ իրենք մարդ եւ հոգնաւոր մտքի տէր են, չեն գիտեր որ իրենք տկար բնութեան վիճակուած միշտ ամէն պարագայի մէջ ուրիշի մը կարօտ են, վերջապէս չեն գիտեր թէ որչափ գիտնան՝ դարձեալ տգէտ են. ահա այս տգիտութիւնն է որ կը մղէ զիրենք դէպ ի չարը, որով կ'ըլլան արհամարհող նմանեաց, հետեւաբար եւ անուղղելի, որոցմէ իրաւապէս սոսկալու է իբրեւ վնասակար հրեշէ մը։

Շաարը Յարութիւն
Լայնի մէջ թալապիէ
Լ. Ս. Ս. Ս.

ՆԿԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅԿԱԶՈՐՈՅ ԵՒ ՈՍՏԱՆ ԳԱՒԱՌԻ

(Շարունակութիւն, տես թիւ 2.)

Գլխերն այս մենարանիս՝ այսինքն
Չարահան սուրբ Նշանի կոչուած
վանքին մէջ մնայի, և առաւօտուն
Ժամն երկուքին փութացի իմ որդիա-
կան համբոյսն նուիրելու մեր պատ-
մաբան Նղիշէ սուրբ Հօր ցուրտ նըշ-
խարներուն, որոնք հոն շիրմի մէջ ամ-
փոփուած կը կենան, և զխաւարու-
թիւն ունէի քանի մի օր հոն անցը-
նել թէ վանուց հին ձեռագիրները
և թէ Գազկայ ամրոցի բոլորտիքն
եղած հնութիւններն տեսնել ու գրի
առնելու համար:

Իայց դժբաղդաբար չկրցի իմ
այս նպատակիս հասնիլ, որովհետեւ
Մըթամարայ Պետրոս կաթուղիկոսի
սպաննուիլը և խաչատուր եպիսկո-
պոսի կաթուղիկոսանալը առիթ տը-
ւած էր զանազան կասկածանաց, եւ
միջնադարեան հաւատարմութիւն մէկ
տեսակն ալ կարծես թէ այս միջոցիս
Վասպուրական աշխարհի Մըթամա-
րայ թեմի մէջ յերեւան ելեր էր:
Վասն զի այս միջոցին եթէ այն կող-
մերը աչքի զարնելիք օտարական մի
գտնուէր, Մըթամարայի խոկոյն կառ-
կածի երթալով և անմիջապէս ամեն
հնար ի գործ դնելով՝ կըստիպէին այն
օտարականը շտապաւ հեռանալու
այն կողմերէն, որպէս զի չըլլայ թէ
Մզգի կողմանէ իբր յատուկ գաղտնի
քննիչ մի ըլլալով, և կաթուղիկոսական
խնդրոց կամ գործոց վերահասու ըլ-
լալով՝ ճշմարտութիւնը խնայէ Մզ-
գային վարչութեան, որով իրենց կու-
տակցութեան գլխաւորին՝ այն է խա-
չատուր կաթուղիկոսին մնաս պատ-
ճառի, ուստի տեղւոյն միաբան եղ-

բայրները մեր գաղութոր երբ կ'իմա-
ցնեն սուրբ Նշանի վանահօր՝ որ խա-
չատուրեան ըլլալով կասկածի գնա-
ցած էր մեր վերայ, հարկ չեղաւ որ
հեռանաիք անկէ, և այս պատճառաւ
չկարողացանք մեր նպատակին հասնիլ:
Վերջապէս ցուպ ի ձեռին փափաքա-
նօք զիմեցինք կրկին անգամ Ս. Նկե-
ղեցին մեր աղօթից մրմունջներն առ-
Նշտուած նուիրելու և համբուրել
վշտալից սրտիւ սուրբ շիրմի մէջ ամ-
փոփեալ երանելի Ս. Հօր ածիւնա-
ցեալ սուրբ ոսկորները, որուն հայ-
րենասէր գրիչը Հայ գրականութեան
մեծ փառք ու պատիւ տուած էր:

Հոս կ'ուզեմ քիչ մը կանգ առնուլ
նոյն սուրբ Հօր շիրմի վերայ խօսելով
հայ ազգայնոցս ուշադրութիւնը ար-
թընցընելու համար: Նղիշէ Ս. Հօր
տապանը՝ նոյն մենարանի եկեղեցւոյ
գաւիթը կը գտնուի, գրեթէ աղբիւս-
ներու մէջ թաղուած ու անհետա-
ցած, այս թշուառ կացութիւնը երբ
տեսայ, չկրցայ առանց հառաչանաց
արտասուքս զսպել: Ինչ զարմանալի
տեսարան, ազգի մի բազմաշխատ
բարերարի ցուրտ նշխարները ամփո-
փող շիրմի մի անասնոց աղբիւսներու
մէջ կորսուած ըլլայ. ասիկայ մեծ ա-
մօթ է հայ ազգութեան և յաւիտե-
նական նախատինք, ուստի սրտիս կըս-
կիծէն այժմս չկրնարով լռել, կ'ուզեմ
քանի մի խօսք ուղղել առ մեր սիրե-
լի ազգայինս, որոնք քաջ գիտեն հայ-
ութեան փառաց նշանաւոր դարերը
և նոյն փառաց յարգը կը ճանչնան,
որոնք կարծեմ այս մեր խօսքերը լե-
լով չպիտի կարենան չցաւակցել ընդ-
մեզ հայրենասիրաց շիրմաց տխուր
կացութիւնը լսելով:

Հայերը երախտամուտ են ըսելու
ըլլամ՝ կարծեմ չեմ սխալիր, նոր դա-
րուս մարդոց շրթունքներէն բղխած

ազգասիրութիւն աղաղակը կեղծիք մի է, թէ՛ եկեղեցականներէ և թէ՛ աշխարհականներէ հայրենասիրութիւնը բուռն առաքինութիւն լոկ ձայն մի է որ միշտ օգի մէջ կը պտտուի: « Եթէ զիս կը սիրէք՝ ո՛ւր է իմ փառքս, ո՛ր կ'ըսէ զօրութեանց Տէրը, Եթէ Հայաստան ձեր մայրն է և հետեւապէս դուք եթէ նորա որդիքն ըլլալով՝ հայ արիւնքն ձեր երակաց մէջ կ'եռայ, ո՛ւր է ուրեմն Հայաստանի բարերարաց ձեզմէ ընդունելիք պատիւն ու փառքը: Եւսօր ամեն Հայ Եղիշէ Եւսօր մատենանը անշուշտ կարդացած ըլլալով կը յիշէ նոյն սուրբ Եւսօր հայրենասէր գրչի զօրութիւնը. գրիչ մի որ ոչ միայն հայուն համակրութիւնը ստացած է այսօր, այլ և օտարազգիք մինչեւ անգամ գոված են նորա գրութեան յոյն յոյն յոյն և եռանդուն հայրենասիրութիւնը: Եւսօր չէ՛ հայրութեան, ամօթ չէ՛ մեզ երբ նոյն օտարազգիք որք հայ գրականութեան փոքր ինչ տեղեկութիւն ունին՝ մեղադրեն զմեզ ըսելով. « Փոխանակ այսպիսի բաղմաշխատ բարերարի մի վեհ անունը ոսկեփայլ կոթողներու վրայ գրուելու, չկրցա՞ք գտնէ նորա վերջին նշխարքն ամփոփող շիրմի վրայ մարմարեայ անսպաճոյճ՝ քար մի դնել, ո՛ր երախտամուտաց Եղգ: ո՛ր Եւսօր այսպիսի ապերախտութեան եւ երախտամուտութեան գրոշմը պիտի գրուէ մեն Հայ ազգին ճակտին վերայ, որովհետեւ այնպիսի սուրբ բարերարի մի շիրմը աղբիւսներու մէջ թաղուելու վիճակին հասցրնելու դժբաղդութիւնը ունեցանք: Եւրեմն ինչպէս չգովեմ այն լուսաւորեալ ազգերը, որոնք ոչ միայն իրենց նախնի բարերարաց շիրմները փառաւորապէս զարգարել գիտեն, այլ և յանուն նոցա կոթողներ և երկնաբերձ փա-

ռաւոր բուրդեր կանգնեն ալ քիչ կը համարին: Փառք այսպիսի ազգաց, և յաւիտենական պատիւ այնպիսի ժողովրդեան:

Եթէ ներելի է մեզ՝ քանի մի խօսք ալ ուղղենք առ մեր Եւսն. Սրբազան հայրիկն, Հայրիկ հայրիկ, ներեցէ՛ք ձեր խոնարհ որդւոյն. դուք երբէք ազատ չէք պատասխանատուութէ, ձեզ հետ նոյնպէս Վանայ Եւսօրներ և իշխաններ, մանաւանդ Եւսօրաց կաթողիկոսունք: Հայրիկ, դուք նոյն շիրմի խեղճութեան ականատես եղած էք, որովհետեւ ի՞նչ արագ եղած ատեննիդ տարին երկու անգամ ձեր արծուի թեւերով այն երանելոյն սուրբ շիրմի այցելութեւն կուգայիք, տեսած էք նոյն շիրմի դիրքն և խեղճ վիճակն. ուրեմն այժմս երկինք որ զձեզ բարձրացուց և արժանացուց զձեզ այսպիսի բարձր գահու մի վրայ բազմելու, ինչո՞ւ ուրեմն չէք դարձունք ձեր ուշադրութիւնը այն բարերար Եւսօր շիրմի վերայ: Եւ ինչո՞ւ մոռացաք այն սուրբ բարերարը, որուն սուրբ աղօթքը միշտ պահպանած է զձեզ ամեն փորձանքներէ: Եւ ազգայնաց արժանի են Վասպուրականի Եւսօրներն և իշխաններն, որոնք երբէք փոյթ չունենալով այսպիսի սրբազան տեղերու պայծառութեանը, բարձի թողի ըրած են զանոնք անհագութեամբ: Եւ ազգերի են առաւելապէս Եւսօրաց գահակալներն, որոնք միայն գահուն վրայ բազմիլ գիտեն և ոչ այլ ինչ. վասն զի իրենց սրբազան պարտաւորութիւն է ամեն ճիգ թափել ասոր և ասոր նման սրբազան տեղեաց խնամ տանելով՝ օր ըստ օրէ բարեկարգ և պայծառ պահել զանոնք. որոնք մեծ պատիւ եւ փառք կը համարուին թէ՛ ազգին և թէ՛ հայրենեաց. բայց դժբաղդաբար

անցան հարիւրաւոր տարիներ և Մէ-
թամարայ գահակալներն իրենց իշխա-
նութեան տակ գտնուած՝ թէ սուրբ
Լշիշէի գերեզմանի և թէ ուրիշ վա-
նորեից ոչ թէ միայն չեն կարողացեր
երբ կրնային ըստ արժանւոյն զանոնք
չքեղութեան մէջ պահել, այլ և նոցա
խանգարման եւս շատ անգամ պատ-
ճառ եղած են : Գահ մի որ աղբին
պատիւը կրնէրկայացնէ, պարտ է իւր
վրայ բաղմոզ ունենալ աղբասէր հայ-
րենասէր հայրապետներ. երբ նաւու
մի նաւապետ անմիտ և տգէտ է, ան-
շուշտ միշտ նաւը վտանգի ենթակայ
է. այսպէս ժողովրդեան մի հայրա-
պետ կամ առաջնորդ երբ տգէտ և
չահամու է, անշուշտ ժողովուրդը միշտ
թշուառութեան եւ խեղճութեան
ենթակայ է : Ուրեմն պարտ է մեզ ջա-
նալ այնպիսի աթոռներու վրայ այն-
պիսի հայրապետներ բազմեցնելու,
որք ոչ միայն Մզին պատիւ բերեն,
այլ և թէ հայրենեաց և թէ աթոռոց
փառք և պատիւ կարենան համար-
ուիլ. և սաի աւելի Վասպուրականի
ժողովրդեան համար կարեւոր է, վա-
սրն զի Հայր հոն աւելի բազմաթիւ
է քան ուրիշ երկիրներ :

(Հարոյնաւորութեան)

(Յովնանէս վարդապետ)

Բաւեան Մէթամարի:

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

«Անշաք հիւանդութեանց
տակ ինչպէս մարդկանց ամօթ է.
վասն զի բարի վարուց արդասիքն
է առողջութիւնը : »

ՅԵՆԵԼՈՆ

Սարգուս բնական ամենակատար
կազմութիւնը իւր դիմացկուն ըլլա-
լուն ապացոյցն է : Սարգը իւր բնա-
կան կազմութեան նկատմամբ երկար

առողջ և հանգիստ ապրելու սահմա-
նուած է. իսկ եթէ անոր կազմութե-
քարոյական մասը նկատենք, այն բոլ-
րովին անմահութիւնն է : Մրդ ինչո՞ւ
ուրեմն մարդիկ քիչ կ'ապրին, և ինչո՞ւ
թշուառ կ'ապրին :

Մրդարեւ մեր բնական կազմու-
թիւնը իւր կանոնաւորութեամբ և
հաստատութեամբ կարող է տոկալ
շատ բաներու առանց իւր հաստա-
տութեան վնասելու, այսու ամենայ-
նիւ այս բնական շէնքը իւր դէմ
դիմող եւ իւր հաստատութիւնը
խախտել ուզող շատ մը հակառա-
կորդներ ունի. նոյն իսկ տարերք, ո-
րովք ինքը բաղադրուած է, իրեն
ներհակ են. ուր թողունք կախները,
սուրերը, նաւաբեկութիւնները և
այլ անակնկալ և անդիմադրելի դի-
պուածները, որք հանապաղ մեր կե-
նաց հետ մարանչելով թէ կը կար-
ճեցընեն եւ թէ բոլորովին կըսպա-
ռեն : Սակայն ոչ տարերք և ոչ արտաքին
որ և իցէ աղբեցութիւն կամ դիպ-
ւած չէ կարող մարդուս կազմութիւն
այնպէս խանգարել և թշուառացնել
կեանքը ինչպէս որ կ'ընէ նոյն իսկ
մարդը, այն մարդիկ իրենց կենաց թրչ-
նամիներն են և իրենք են որ իրենց կը
վնասեն քան թէ այլք. ինչպէս որ
տան մը, քաղաքի մը և թագաւորու-
թեան մը արտաքին թշնամիներէն ա-
ւելի վտանգաւոր եւ երկիւղալի են
ներքին թշնամիները, այնպէս ալ մար-
դուս արտաքին թշնամիներէն աւել-
լի ահաւոր և եղեռնադործ է ներքին
թշնամին : Վասն զի ինչպէս որ ըսինք,
արտաքին առաջին թշնամիքն են տա-
րերք, որոց ներգործութեամբ շատ
անգամ կրնայ տկարանալ մարդ, բայց
բարեբաղդաբար Մրարիչը գթութիւն
այդ վնասուն առաջին առերէ՛ դը-
նելով բնութեան մէջ զանազան դիւ-

րին, պարզ եւ օգտակար գեղեր, որոց ներդրածութեամբ կ'ոչնչանան տարերաց աղղեցութիւնը, և մարդը խիստ գիւրուութեամբ և շուտով իւր առողջութիւնը կը գտնայ, մանաւանդ եթէ ներքին գործարանները (ուրիշ պատճառներով) տկարացած չըլլան, անոնք ամենը կը միաբանին այդ եկամուտ թշնամին կ'արտաբոսեն, որով մարդ առանց վնասուելու և առանց այն տկարութեան մէկ հետքը ունենալու, կը հասնի իւր առաջին կրօնին և աշխոյժ վիճակին: Սա եւս չմոռանա՞մք ըսելու, որ թէ այս և թէ միւս արտաքին պատճառաց, պատահմանց և դիպուածոց շատ անգամ կարող եմք առաջն առնուիլ, քանի որ դեռ անոնք չեն հասած, ըսել է որ եթէ շատ անգամ այս արտաքին աղղեցութեանց կը հանդիպինք, այն եւս մեծագոյն մասը մեր տգիտութենէն անխոհեմութենէն և անղգուշութենէ յառաջ եկած է: Այս կերպիւ կը սովորինք, որ բնական հիւանդութիւնք խիստ քիչ են, որոց դարմանն ալ դիւրին և առ ձեռն են, կը սովորինք նաև որ այն արտաքին թշնամեաց աղղեցութիւնն ալ հրաւիրողը դարձեալ մենք ենք, որ եթէ ոչ ներողութեան գէթ կարեկցութեան արժանի կըրնանք համարուիլ:

Սակայն ասոնցմէ զատ մարդկային այս գեղեցիկ շէնքը, մարմնոյ այս անհամեմատ կազմութիւնը խանգարող, ապականող և երկարատե թըշուառութեան մատնող ուրիշ թշնամիներ ալ ունինք, որ ներքին է, և որ աւելի մեր ազատ կամօքը կը շարժենք եւ կը դրդուենք մեզի դէմ, որ այն ինքն է մեր կիրքերը, Բնու թշնամի մը հակառակորդ մը չի կայ, որ այն աստիճան կարող ըլլայ մեզ վնասել, ինչպէս կը վնասեն մեզ մեր անտանձ և անբանական հաճոյքները. երբ առանք բանական խորհրդով կանոնաւոր

լուած չեն, երբ սահմանաւոր և բարեկարգ միջոցներով չեն գործածուիր, անտանելի եւ անդարմանելի հետեւանքներ կ'ունենան: Այս կրից մէջ մարդուս կենաց ամենաոխերիմ թըշնամին ցանկական կիրքն է, որուն աւանորեաց զոհերը մեր աչաց առջեւ են, և սակայն մարդիկ անղգայ անոր կոտորածներուն հաճութեամբ կ'ողջունեն զայն: Կրից հողմունքը հանապաղ կը բաղխեն այս շէնքը, հեշտախտութեան հեղեղը կը փորէ անոր հիմը, և թէ որ աւանորեաց զուարճութեանց աւաղին վրայ շինուած է այն, անոր կործանումը խիստ մեծ և անկանգնելի է. իսկ ընդհակառակն, թէ որ մարդուս կենաց հիմը ձգուած է բարոյականութեան հաստատուն եւ անխախտ վիճակ վրայ, եւ մերտաց լուսաւորեալ հանգամանքներով ամեն արտաքին ու ներքին վնասանքներուն դէմ խոհեմութեամբ պատրաստուած, այն ատեն բոլորովին տղահոգ է, այն ատեն միշտ առողջ է և հանգիստ, վասն զի « անտանձ հեշտախտութեան սէս առողջութեան վնասող բան չիկայ »: « որ և իցէ հեշտութիւն մարդուս և միտքը մարմինը կը տկարացնէ: » Կանոնաւորէ կիրքերդ, եւ ահա ազատ ես բոլոր վտանգներէն:

Ուրեմն մարդկան աղգի մէջ մանաւանդ հիմնական ատեն այսչափ անդարմանելի եւ դժուարաբուժելի հիւանդութեանց բուն պատճառը անբարոյականութիւնն է, վասն զի բնութեան ճիշդ, բժշկաց ճարտարութիւնը և սիրալի խնամոց օգնութիւնները իսպառան օգուտ կը լինին, և խեղճ վտանգեալը առանց առողջութիւն գտնալու կեանքը ցաւօք և հեծութեամբ կ'անցընէ եւ կ'իյնայ անյուսու թեան մէջ:

Մարդը, որ բանականութեամբ կը պանծայ, ամօթ չէ իրեն՝ որ այս

ապրտիճան անբարոյական ընթացքով
իւր կեանքը թշուառացնէ. արդար և
խիստ ամօթ է մարդուն այսչափ հի-
ւանդութեանց մէջ խնայը, որ իւր
անբարի վարուց ապացոյցն է. վասն զի
բարի վարուց արդասիրն է առողջու-
թիւնը :

Կ. Ե.

ԿՐԹԱՆ ՀԱՆԳՍԵԱՆ

Ստրկաւագ Գրիգորի Ստրգոեան օր 'ի
Թաւառ կեսարեայ :

Ս' ԻՆՉ պատանի և սնանէր ընդ հայրենեայն
ատուղջք ,
Նախանձ աճէր և 'ի սրտին փառաց տան Տեառն
Թողջը զհայր մայր քսանամեայ 'ի հասակին
Թողջը 'ի բաց և զհայրենայն զմիշտ դալար վայրս
Գայր բնակութիւն ընտրէր անձին 'ի Սիօնի
Յանապատի անշուր յերկրի վարժեալ անձամբ
Չերկեամ' և եթ աշակերտեալ առ դաստառուս
Անուհետեւ ամ մի ողջն դաստիտէր
Չոր ձիւս առից գովել աստէն : Խոհեմագոյն
Ըզէր գրաւէր մեծաց քան զինքն , ակնածելէր
Ըջ ճանաչէր ըզափ պայման . յոր աշխատէրն
Եւ որ է 'ի գովելն , աննախանձ միշտ ուսուցեալ :
Բարբեցան մինչ երեք ամբ , ապա տան Տեառն
Սրտիւ բոլոր 'ի յատիճան Սարկաւագին հասանէր .
Չերմիւ պաշտէր յեկեղեցոյ զուրբ Օրինաց
Չառեալ անփոյթ ուսման երէք , ամենեւին
Մինչ այս մինչ այն յաւիտենին շափ ընանէր
Հրաման վերինն անդառնալի մեղմիւ գոյէր
" Օն արդ հանգիւր 'ի ցաւոցդ յերանելացն
Զի կայ քո և աշխարհի հոգւոց բազմաց
Առեալ ըզմայն երբ հրամանին , ոչ գծկամակ ,
Երբ զաշխարհամենայնի վերին կոչմանն հեղաբար
Հրնազանդեալ , 'ի քսաներորդ և հինգերորդ յամ
Եւ աւանդեաց զհոգին 'ի կամս Էպիսկոպոսին
Ընդ այս 'ի խոր խոցի 'ի սիրտ 'ի սկզբանէ .
Բայց կամք էին է այս օրհնեալ 'ի սկզբանէ .
1870 Հ. Վ. 2

յնըստ էմ :

ԺԱՄԱՆԿԱԳՐԱԿԱՆՔ

Երբ Երբ մեր Լրժ . Թղթակիցը
յիշեալ քաղաքի Ռուսաց տէրութե
հիւպատոսին յանկարծական մահը կը
գուժէ մեզ հետեւեալ պարագաներով
Ռուսաց Վեհ . Կայսեր անուանը տա-
րեդարձին անջի օրը հրաւիրագրով մի
իմաց կուտաց տեղւոյն բոլոր հիւպա-
տոսներուն և երեւելի քաղաքացւոց
հետագայ աւուր տօնին ներկայ դա-
նուելու , որու համար պատրաստու-
թիւն տեսած էր : Բայց գծբաղդա-
բար նոյն իրիկունը եկեղեցւոյ զան-
գակները իւր անակնունելի մահը
գուժեցին , եւ հետեւեալ աւուր
տօնական եւ ուրախական հանգե-
սը սգալի եւ յուղարկաւորութեան
հանգէսի փոխուեցաւ : Հանգու-
ցեալ հիւպատոսը Խլիաս Սարկոս ,
աղբաւ յոյն էր , բայց բարեպաշտ և
բարեսիրտ անձ մի ըլլալով շատ պարա-
գաներու մէջ լաւութիւններ բրած է
Հայոց աղբային գործերուն մէջ . վասն
որոյ Երբ Երբ եկեղեցւոյն տեսուչ
Լրժ . Սարգիս վարդապետը ոչ մի-
այն ներկայ գտնուած է յուղարկա-
ւորութեան , այլ և 'ի խնդրոյ յոյն կը-
ղերին եւ հանգուցեալ հիւպատոսի
որդւոյն Նորմիս Սարկոսին իւր եկե-
ղեցական շուրջառովը նորա հոգւոյն
հանգստեան կարգացեր և մինչեւ 'ի
գերեզման երթալով հանգստեան շա-
րականներ երգած է Լրժ . Լթանաս
վարդապետի հետ , և մեծ պատուով
ընդունուած է : Ուրախ ենք մեք , նոյն
պէս և տեղւոյն հայագէիք և բոլոր
հասարակութիւնը , որ հանգուցեալ
Խլիաս Սարկոսը իրեն արժանաւոր
ժառանգ կը թողու իւր որդին Նոր-
միս Սարկոսը :

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄ

Սուրբ Էմիլիանի մայր Աթոռոյն տղարանէն
հրատարակուած ԱՐԱՐԱՏ անուն բանասիրական տետ-
րին բաժանորդագրութիւնը մայիս 1 էն կ'ըսկի :
Բաժանորդագիրը Պոլսոյ համար 5 արծաթ մե-
ծիւ է . իսկ գաւառաց համար 5 ու կէս կանխիկ
վճարելի :
Չատ տետրակ առնել ուղղող , պէտք է ամեն
մէկ տետրին չորս գահեկան վճարել :
Պոլսոյ մէջ բաժանորդագրութեան տեղին է
Մերձան թիւ 29 և Բիւր ըրճի իսան վարի յարկ թիւ
43 Մարգարեան և Սրապեան ընկերաց գրատունները :

ՅԱՆԿ

ՆՈՅՆԻՄԻՆԻ

Խղճի ազատութիւն . (շարունակութիւն) .	247
Սուրբ Տեղեաց խնդիրը .	252
Թշուառութիւն .	257
Կատոնի՝ յաղագս ուսման բարւոք կենցաղաւարելոյ . (շարունակութիւն) .	259
Դպրոցական արդիւնք .	262
Նկարագրութիւն Հայկաձորոյ և Ոստան գաւառի . (շարունակութիւն) .	266
ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ	268
ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆՔ	270
Օ՜անուցում .	"

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՔ

- Ա. Սիւնք առնէ ամիս կը հրատարակուի 24 երեսէ բաղկացեալ մեկուկես
ուրիշաձաղ թղթով :
- Բ. Տարեկան գինն է երկու արծաթ Մէճիտլիյէ , հանդերձ ճանապարհի
ծախսովը կանխիկ վճարելի :
- Գ. Զատ տետրակ առնել ուղղող , պէտք է ամեն մէկ տետրին շորս դա-
հեկան վճարէ :